

MAGYAR TÖRTÉNELMI
EMLÉKEK

ÉRTEKEZÉSEK

KERESZTESEKBŐL LÁZADÓK

Tanulmányok 1514 Magyarországról

MTA
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Történettudományi
Intézet

TARTALOM

Előszó (RÁCZ GYÖRGY)	7
NÓGRÁDY ÁRPÁD: „Az elakadt fejlődés”	11
A kilenced-tézis, telekpusztásodás és a falunál előnyösebben adózó mezőváros tétele	12
Röviden a kilencedről, néhány adat és Nova mezőváros esete	14
A telekpusztásodás új tézise és egy unikális forrás: Vasvár oppidum bérlői 1472-ben	16
A Kanizsaiak urbáriumpárjai – gyarapodó jobbágyság a középkor végén?	20
C. TÓTH NORBERT: Az 1514. márciusi országgyűlés. Politikatörténeti események Magyarországon a parasztháború kitöréséig	31
Eddigi képünk az 1514. április végéig történt eseményekről	32
Mikorra és hová hívták össze az országgyűlést?	33
Az országgyűlés résztvevői	38
A márciusi országgyűlés	54
Utószó	71
Függelék	73
C. TÓTH NORBERT: Az apátfalvi–nagylaki csata. A keresztes főszereg útja	
Pesttől Nagylakig	81
A keresztes sereg vezetője	83
A keresztesek útvonala	85
Az apátfalvi átkelés okai	90
A szemben álló felek létszáma	91
A(z) apátfalvi–nagylaki csata rekonstrukciója	97
NEUMANN TIBOR: Bulgária – Erdély – Temesvár. Szapolyai János és a parasztháború	103
A bulgáriai hadjárat	105
A keresztesek Erdély kapujában	118
Készülődés az enyedi táborban	126
A szamosfalvi csata	134
Temesvár felé	142
Várad felé	145
A történet vége: Lőrinc pap elfogatása és kivégzése	149
A rekonstrukció rövid foglalata	151

LAKATOS BÁLINT: Hírek Magyarországról. Külföldi értesülések 1514-ben	
a parasztháború eseményeiről	155
A külföldi források csoportosítása	157
Értesülések és események 1514. április–november	179
A röplapoktól a történetírókig: hírből narratíva	208
Függelék	213
VARGA SZABOLCS: Szlavónia 1514-ben	219
A bulla kihirdetése	221
A hadjárat célja	223
A szlavóniai események	227
Kitekintés	231
HORVÁTH RICHÁRD: Legendás várak nyomában.	
Várak a Dózsa-parasztháborúban	235
Egy kis önigazolás	235
Törvénycikk a nemesek váraitól	238
Várak és ostromaik a kései középkorban	239
Várak a parasztháborúban	243
Várak és uraik a parasztháború idején	267
MIKÓ GÁBOR: Az 1514. évi Lukács-napi országgyűlés	
törvénykönyvének megszületése. A dekrétum eredeti változata	271
Bevezetés	271
Kiadott források	275
Egy ismeretlen forrás: az országgyűlési dekrétum	
eredeti változata	280
A törvényhozás eseményei az országgyűlés	
zárultát követően	289
Függelék	293
MIKÓ GÁBOR: A parasztság költözési jogának szabályozása II. Ulászló	
király 1514. évi törvénykönyvében. Hamis értelmezések nyomában	319
Kutatástörténeti áttekintés	321
Az országgyűlés forrásainak tanúsága	325
Összegzés	331
PÉTERFI BENCE: Az 1515. évi belső-ausztriai parasztháború	
és magyarországi kapcsolatai	333
Előzmények és lehetséges okok	337
Kísérletek a katonai konfliktus elkerülésére	343
A belháború elkerülhetetlen	348
Magyarok a láthatáron?	353
Függelék	363

C. TÓTH NORBERT*

Az 1514. márciusi országgyűlés

Politikatörténeti események Magyarországon a parasztháború kitöréséig

A jelen munkában a parasztháború kirobbanása előtti, egészen pontosan az országban 1514 februárjától a pápai keresztes bulla április 9-i, a budai Szent György téren történt kihirdetéséig, illetve a toborzás május 15-i leállításáig történt eseményeket kívánom rekonstruálni. Teszem ezt két okból: egyrészt ez a legkevesbé feltárt időszaka az 1514. évi történéseknek, másrészt pedig az eddig nem ismert, általam feltárt források segítségével az események meglehetősen más megvilágításba kerülnek. Kicsit előreugorva, illetve megelőlegezve a dolgozat eredményeit, elmondható, hogy az eddigi kutatás nem vette észre, illetve figyelembe azokat a forrásokat, amelyek azt bizonyítják, hogy 1514. március második felében országgyűlést tartottak a Rákos-mezőn. Ennek a ténynek viszont elsődleges jelentősége van abban a kérdésben, hogy hol és mikor zajlott a vita a pápai keresztes bulla kihirdetéséről. Noha az országgyűlésre vonatkozó adatok közül jó néhány régóta nyomtatásban is napvilágot látott, mégis az egyes tanulmányokban, valamint a parasztháborúról szóló monográfiában¹ feltárt történések és az országgyűlés ténye nem kapcsolódtak össze. Ennek okaira itt és most nincsen lehetőségünk kitérni, így elégedjünk meg azzal a sommás megállapítással, hogy a régebbi szakirodalom csak azokat az összejöveteleket tartotta országgyűlésnek, amelyeknek a végén határozatokat is írásba (dekrétumba) foglaltak, akár elfogadta azokat az uralkodó, akár nem. E képet azonban az utóbbi évtized kutatásai jelentősen árnyalják.²

Az általam vizsgált 1514. márciusi gyűlésnek ilyen, a király által megerősített cikkelyei külön privilégiumban nem maradtak fenn, ám az ott hozott határozatokból néhányat a feltárt okleveles források alapján rekonstruálni lehetett. (Ezeket a dolgozat végén, a Függelékben közlöm.) A tanulmányomban először az események menetét ismertetem röviden az eddigi szakirodalom,

* A szerző a Magyar Tudományos Akadémia–Hadtörténeti Intézet és Múzeum–Szegedi Tudományegyetem–Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Magyar Mediavisztikai Kutatócsoportjának tudományos főmunkatársa. A tanulmány elkészítését az OTKA K 100749. számú pályázata támogatta.

1 Barta Gábor–Fekete Nagy Antal: *Parasztháború 1514-ben*. Bp., 1973. (A monográfia kisebb hibái ellenére, amelyek elsősorban a forrásfeltárás akkori állapotából, illetve a „kettős” szerzőségéből adódnak, a mai napig a legjobb összefoglaló.)

2 Lásd erre bővebben C. Tóth Norbert: *Vita a keresztes hadjárat kihirdetéséről. Országgyűlés 1514 márciusában*. Erdélyi Múzeum 77. (2015) 1. 14–16.

főleg Barta Gábor és Szűcs Jenő munkái alapján. Ezután az újonnan előkerült adatokat, illetve az azokból levont következtetéseket szembesítem ezekkel, majd részletesen rekonstruálom a vonatkozó időszak eseménytörténetét. Mielőtt azonban rátérnék erre, mindenképpen szót kell ejtenem az 1514. év tavaszi eseményeihez vezető útról. Értem ezen egyrészt a kutatás vargabetűit, másrészt a szereplők tényleges útvonalát. Az eddigi irodalom és ezek nyomán az ismeretterjesztő munkák ugyanis nem tudnak arról, hogy 1514-ben két országgyűlést tartottak volna Magyarországon. Míg a parasztháború lezárása után október 18-ra összehívott országgyűlés mindenki előtt ismeretes, s az ott elfogadott és a király által november 19-i kelettel³ megerősített törvény többször, több helyen nyomtatásban is napvilágot látott már.⁴ Az eddig ismeretlen, valamint az ismert, de feldolgozatlan⁵ források alapján egyértelmű, hogy az év elején is tartottak *dietát*.⁶ Ezen a pápai bulla kihirdetése mellett valószínűleg több fontos kérdésben, így a törökkel kötendő béke, továbbá talán a Moszkvai Nagyfejedelemség és Lengyelország közötti konfliktus ügyében is véleményt nyilvánítottak a résztvevők.

Eddigi képünk az 1514. április végéig történt eseményekről

Bakóc Tamás esztergomi érsek 1513. november 6-án indult el Rómából Magyarországra X. Leó pápa július 15-i keresztes hadjáratot hirdető, illetve az annak lebonyolításával őt mint legátusát megbízó, valamint a szeptember 3-i, legátusi jogköre alá tartozó országok felsorolását tartalmazó bulláival. Az érsek 1514. március elején érkezett meg Esztergomba, ahonnan némi pihenő

3 Vö. a jelen kötetben Mikó Gábor által tanulmányában leírtakkal.

4 Monumenta rusticorum in Hungariam rebellium anno MDXIV. Maiorem partem collegit *Antonius Nagy Fekete*. Ediderunt *Victor Kenéz* et *Ladislau Solymosi* atque in volumen redigit *Geisa Érszegi*. Bp., 1979. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 12.) (a továbbiakban: Mon. rust.) 247–283., nr. 202., a kiadások felsorolásával.

5 Az országgyűlésre több adat található a velencei követjelentésekben (Marino Sanuto világrónikájának Magyar-országot illető tudósításai I–II. Közl. *Wenzel Gusztáv*. Magyar Történelmi Tár XIV. [1869] és XXIV. [1877] [a továbbiakban: Sanuto] II. 247., skk.), illetve a parasztháború oklevéltárában kiadott (pl. II. Ulászló király 1514. ápr. 24-i levele: Mon. rust. 64., nr. 21.) oklevelekben.

6 Egészen pontosan arról van szó, hogy az országgyűlés megtartására Hermann Zsuzsanna (Egy pénzügyi tervezettől a Hármaskönyvig. Werbőczy és a parasztháború. Századok 115. [1981] 122.; a tényre Mikó Gábor hívta fel figyelmemet, amelyet ezúton is köszönök neki), illetve az ő nyomán Kubinyi András (Ernusz Zsigmond pécsi püspök rejtélyes halála és hagyatékának sorsa. A magyar igazságszolgáltatás nehézségei a középkor végén. Századok 135. [2001] 305.) már felfigyeltek, de tanulmányaik témájából következően érdemben nem foglalkoztak vele. – E két munka ellenére a tény sem a kronológiai összefoglalókba, sem a Jagelló-kori törvények új kiadását tartalmazó kötetben az országgyűlések időpontjáról készült lista nem került be. (Vö. *Decreta regni mediaevalis Hungariae – The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary. 1490–1526. From the manuscript of Ferenc Döry* edited and translated by *Péter Banyó* and *Martin Rady* with the assistance of *János M. Bak*. Bp., 2012. [The Laws of Hungary. Series I., Vol. 4.] liv.)

beiktatását követően március 23-án, a szokásos tiszteletkörök megtétele után vonult be Budára. Az érsek megérkezésének időpontjára Istvánffy Miklós krónikája szerint királyi tanácsulást hívtak össze. Az ülésen először Bakóc ismertette a pápai bulla tartalmát, de egyúttal azt is elmondta, hogy pénzre Rómától, katonákra pedig az európai uralkodóktól nem számíthatnak, sőt az ország pénzügyi helyzete sem engedi meg nagyobb sereg felállítását. Ennek ellenére mégis a hadjárat megindítása mellett érvelt, mondván: a pápa által biztosított kegy miatt sok önkéntes fog jelentkezni a keresztes hadjáratra. Az érsekkel szemben Telegdi István volt kincstartó viszont a bulla kihirdetése ellen foglalt állást, és többek között kifejtette, hogy vessenek inkább ki adót egy „rendes hadjáratra”. A nemességen kívül a főurak közül is többen ellenzték a hadjáratot, ám végül a tanács a király és a többséget alkotó főurak döntése értelmében elfogadta az érsek előterjesztését. Ennek eredményeképpen Bakóc április 9-én a budai Szent György téren az obszerváns ferencesek helytartója, Dézsi Balázs tolmácsolásában meghirdette a keresztes hadjáratot. Két hét múlva, április 24-én az érsek kinevezte Dózsa Györgyöt a keresztes had vezérévé,⁷ és a következő napon, miután a toborzás meglehetősen vontatottan haladt, a bulla hirdetésével és a hadsereg szervezésével – az Erdélyen kívüli területeken – a ferenceseket bízta meg.⁸

Mikorra és hová hívták össze az országgyűlést?

Az első adatokat a velencei követjelentések kivonataiban⁹ találjuk: Antonio Surian 1513. december 13-án küldött jelentése szerint a Budán folyó tanácskozásokon a király felvetette, hogy tartsanak február 2-án országgyűlést, de a pécsi püspöknek (Szatmári György) és az erdélyi (a szövegben: havasalföldi) vajdának (Szapolyai János), akik a királyságot jelenleg kormányozzák, nem tetszett az ötlet, mert attól tartottak, hogy az ott megjelenők megfosztják őket az általuk gyakorolt hatalomtól.¹⁰ Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepére végül valóban nem hívták össze az országgyűlést. Ennek legfőbb oka azon-

7 Barta Gábor a monográfia megjelenése idején írt másik cikkében módosította ezt az elképzelést, és forrásokkal alátámasztva arra a következtetésre jutott, hogy először egy bizonyos *Melchior Bannsert/Banckwrt* nevű zsoldosvezérre bízta a sereg vezetését, s Dózsa csak később vette át a parancsnokságot. Lásd Barta Gábor: Georgius Zekeltől Dózsa Györgyig. Századok 63. (1975) 70., 87.

8 A bekezdésben elmondottakra lásd *Fraknoi Vilmos*: Erdődi Bakócz Tamás élete 1442–1521. Bp., 1889. (Magyar Történelmi Életrajzok V/1.) 145–147.; Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 27–30., 61., 299. (Ebben a 29. oldalon Bakóc Tamás 1514. máj. 2-i kelettel idézett levelének dátuma helyesen máj. 24., kiadását lásd Mon. rust. 77–79., nr. 34.); *Szűcs Jenő*: A ferences obszervancia és az 1514. évi parasztháború. Egy kódex tanúsága. Levéltári Közlemények 43. (1972) 213–214.

9 Értelmezésükben Pálosfalvi Tamás volt a segítségemre, amelyet ezúton is köszönök neki.

10 Sanuto II. 245. – 1513-ban a lengyel követek is azt jelentették Budáról, hogy a királyságot e két személy kormányozza. (Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 39.)

ban nem az előbb elmondottak, hanem az lehetett, hogy Bakóc Tamás esztergomi érsek még nem érkezett meg Rómából. (A bulla hozzátételezőleg tartalmáról már biztosan értesültek 1513 őszén.) Mint ismeretes, az érsek csak november 6-án indult haza Rómából, s Loretón keresztül november 20-án érkezett meg Ancona kikötőjébe. Innen a hónap végén gályán indult el Zengg felé, s habár egy nagy vihar némileg hátráltatta útját, sikeresen partra szállt. Zenggből a szárazföldön folytatta útját. Január végén érkezett meg Zágrábba, ahol majdnem két hétig pihente ki az addigi út fáradalmait, illetve minden biztonnyal megvárta a téli időjárás egy kicsit jobbra fordulását.¹¹ Végül ismét útnak eredve február 14-én már Csázmán Beriszló Péter veszprémi püspök, dalmát–horvát–szlavón bán és kincstartó társaságában tartózkodott. E napon ugyanis a kincstartó az általa írt kötelezvény tanúsága szerint kölcsönvett az érsektől 2000 forintot Jajca vára védelmére és egyúttal vállalta, hogy az összeget György-napig visszafizeti neki.¹² Bakóc Tamás útjáról, illetve annak állomásairól minden valószínűség szerint a királyi udvarban is értesültek, és ennek tudatában halasztották el az országgyűlés időpontját jó másfél hónappal.

Beriszló Péter püspök–bán–kincstartó és az érsek találkozója, illetve kölcsönügylete egyúttal kiváló alkalmat teremthetett arra is, hogy informálják egymást a Budán, illetve a Rómában történekről. A bán ugyanis valamikor 1513. december második felében¹³ hagyta el a királyi udvart és tért vissza a hadi helyzet miatt a bánságok területére,¹⁴ így nyilván első kézből tudott információkkal szolgálni a király, illetve a Budán tartózkodó nagyurak tanácskozásairól.¹⁵ A budai résztvevők elsősorban a hadi helyzetet tárgyalhatták meg,¹⁶ valamint rendkívüli adó kivetését határozták el a városokra.¹⁷ A bán a következő év elején, valamikor január vége és február közepe között, egybekötve a szokásosan vízkereszt ünnepekor zajló bírósági nyolcaddal¹⁸ tartomá-

11 *Fraknoi V.*: Bakócz 141–142.

12 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 208737.

13 Budán 1513. dec. 17-ig mutatható ki (DF 229451., „manu propria”).

14 Vö. *Barta G.*–*Fekete Nagy A.*: *Parasztháború* 31.

15 Vö. Perényi Imre nádor 1513. dec. 12-i oklevelével: „nobis sabbato proximo post festum conceptionis Beatissime Virginis Marie proxime preteritum unacum nonnullis dominis prelati, baronibus magistrisque prothonotariis et regni nobilibus hic Bude penes serenissimum principem et dominum, dominum Wladislaum Dei gratia regem Hungarie et Bohemie etc., dominum nostrum gratiosissimum constitutis et existentibus.” (DF 266887.); *Sanuto II.* 244.

16 A déli végeken 1513 nyara óta harcészültség volt, lásd *Barta G.*–*Fekete Nagy A.*: *Parasztháború* 31.; *Fodor Pál*–*Dávid Géza*: *Magyar–török béketárgyalások 1512–1514-ben. Történelmi Szemle* 36. (1994) 208–210.; illetve a király 1514. jan. 11-i, Gerzsanói Györgyhöz, Szapolyai János hadainak kapitányához szóló parancslevelét, amely szerint a vajda, illetve bizonyos urak és megyék csapatai Zenta városa környékén állomásoznak (MNL OL Diplomatikai Levéltár [a továbbiakban: DL] 68497.), valamint a tanulmányban az alábbiakban idézett okleveleket.

17 Lásd a király 1513. dec. 18-i Szeben városához (DF 245870.) és 1514. jan. 7-i Kassa városához (DF 270940.) szóló leveleit.

18 Lásd a bán nevében kiadott okleveleket 1514. jan. 26. (DL 22586., 68737., 94782-4.), jan. 27. (DF 254518.), jan. 28. (DF 232507.), jan. 29. (DF 254519.), jan. 30. (DF 232405.) – Az oklevelek

nya nemessége részére gyűlést tartott.¹⁹ Az itt folyó tanácskozások témájáról nincsenek konkrét információink, noha egy kérdés biztosan szóba került: még december 20-án követek érkeztek a szlavón országlakosoktól, akik elpanaszolták a királynak, hogy a bán, a vicebánok, illetve az ítélmester a nemesek közötti peres ügyeket nem megfelelően, nem a tartomány kipróbált törvényei és szokásjogai alapján ítélik meg. Ezért a király felszólította az említett tisztviselőket, hogy az eddigi gyakorlathoz tartsák magukat ítélezésükben és orvosolják a szlavóniai nemesség panaszát.²⁰

Bakóc és Beriszló útja Csázmától ellentétes irányban folytatódott: a bán továbbment Kőrös városába (március 2.), ahonnan levelet írt Hathalmi Lázárhoz, csapatainak kapitányához, hogy március 12-re vezesse azokat hozzá.²¹ Ezután jó hónapra eltűnik a szemünk elől, és majd csak valamikor április második felében érkezhettek Budára.²² Sokáig azonban nem maradt ott, mivel a király április 24-i, a bánhoz szóló parancsa²³ alapján továbbutazott püspöksége székhelyére, Veszprémbe; mindenesetre május elején már biztosan ott volt, s az idézett királyi parancs értelmében küldött levelet Sopron városának.²⁴ Beriszló Péterrel szemben Bakóc Tamás Csázmáról folytatta útját székhelye felé, ahová március elején érkezett meg.²⁵ Az időpontot azonban több forrás segítségével pontosíthatjuk: a velencei követ március 8-i Budáról küldött jelentése szerint az érsek-bíboros már megérkezett Esztergomba. Antonio Surian elmesélte, hogy szeretett volna találkozni Bakóc Tamással, de az érsek megüzente neki, ne jöjjön oda, mivel ő úgyis megy a királyhoz Budára és ott találkozhatnak.²⁶ Ugyanakkor március 7-ről II. Ulászló királynak három oklevele ismert: mindhárom bizonyos hatalmaskodási ügyben rendelt el vizsgálatot. A háromból az egyik Budán,²⁷ a további kettő, azonos ügyben viszont Esztergomban kelt.²⁸ Hitelességük felől nincs okunk kételkedni, mivel „egy-

egy része a szlavón báni ítélmester, Marócsai Ferenc keze, másik része pedig a vicebánok pecsétje alatt kelt.

19 Fogott bírák 1514. jan. 30-i oklevele: „nos feria secunda ante festum purificationis Beate Marie virginis in oppido Crisiensi, in conventionem videlicet regnicolarum generali” (DF 232401., az oklevél ismeretét Pálosfalvi Tamásnak köszönöm), lásd még Pestenyi Gergely 1514. febr. 23-i, Kristallócon kiadott nyugtáját: „frater noster videlicet Thomas Saffar de dicta Pesthenie quassdam litteras nostra adhuc Crysii dum fuerat in congregatione generali nobilium videlicet et dominorum baronumque, dederat manibus domini Baltasar de Batthyan, ut ad manus communis, ... hodie feria quinta, in profesto Beati Matie apostoli manibus meis assignavit.” (DL 102320.)

20 DF 268169., „Commissio propria domini regis.”

21 DF 283141.

22 1514. ápr. 21. (DF 246073., „manu propria”).

23 Mon. rust. 21., nr. 64.

24 1514. máj. 4. (Mon. rust. 69., nr. 26.)

25 Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 29.

26 Sanuto II. 247.

27 DF 205326. (A zárópecsétről a fénykép alapján semmi sem állapítható meg, az összehajtáson: „Lecta”).

28 Közülük az egyik a garamszentbenedeki konventet (DF 206434., a zárópecsétről a fénykép alapján semmi sem állapítható meg, az összehajtáson: „Lecta”, a kézírás különbözik a Budán

szerű”, vélt vagy valós okkal elkövetett állatlefoglalás kivizsgálásáról van szó bennük. Mindezek alapján annyit biztosan kijelenthetünk, hogy az érsek március 7-én már biztosan Esztergomba érkezett. Ám abból, hogy a velencei követ március 8-i jelentésében már arról írt, hogy – levél vagy hírvívó útján – tárgyalt az érsekkel, illetve az oklevélben panaszt tevő nemes (a Zábláti családból) Trencsén megyei illetőségű volt, az érsek megérkezését bizton a hónap legelejére helyezhetjük.

Ugyanakkor Bakóc Tamás várható visszaérkezéséről legkésőbb Zágrába történt bevonulása után hírt adhatott az udvarnak. Ennek nyomán dönthetett úgy a királyi tanács, hogy a kérdés súlyának megfelelően március 19-re (Oculi vasárnapra) országgyűlést hív össze a Rákos-mezőre.²⁹ A meghívó ugyan nem maradt fenn, így a döntés pontos időpontjáról nem értesülhetünk, de más példák alapján annak kiküldését három-négy héttel korábban, február közepére vagy második felére tehetjük. Ez megfelel egyrészt annak az időpontnak is, amikor Bakóc érkezésének híre eljuthatott a királyhoz, másrészt pedig a hír Velencébe érkeztek is: Surian követ erről szóló jelentése március 15-én futott be a városba,³⁰ és mivel a levelek átlagos menetideje 20-30 nap körül³¹ mozgott, így elküldésének legkésőbbi időpontja, február közepe is erre utal.

Az előbbieken felsorolt adataink alapján tehát kijelenthető, hogy március 19-re Rákos-mezőre országgyűlést hívtak össze és az, a következőkben idézendő forrásaink alapján akkor valóban el is kezdődött. A kérdés immáron csak az: meddig tartott, illetve az országnagyok közül kinek a jelenlétét tud-

kelt példányétól), a másik pedig a turóci konventet utasítja vizsgálatra, az utóbbi csak átirásból ismert (DF 229890.).

29 Lásd Perényi Imre nádor 1514. márc. 30-i, Budán kelt oklevelét: „nobis in presenti dieta sive congregatione generali universorum dominorum prelatorum et baronum ac regni nobilium pro termino diei dominici Oculi proxime preteriti in campo Rakos de regio edicto celebrata unacum eisdem dominis prelatibus baronibusque et regni nobilibus eidem diete vacantibus” (DF 261746.). – Bornemissza János budai várnagy 1514. márc. 19-i, Kolozsmonostoron kelt, Szeben városához szóló levelében: „Sciatis, quod ego ad hanc dietam regnicolarum vocatus sum et ex mandato litteratorio serenissimi domini nostri regis comparere debebo et crastina luce hinc discessurus sum ... Ex Monostor, in dominica Oculi, anno 1514.” (DF 246070., „manu propria”). – Perényi Imre nádor és Szentgyörgyi Péter gróf, országbíró 1514. ápr. 2-án, a Rákos mezőn kiadott oklevelében: „nobis in presenti dieta et conventione generali universorum dominorum prelatorum ac baronum et regni nobilium pro dominica Oculi proxime preterita in campo Rakos de mandato prefati domini nostri regis celebrata unacum ipsius regni nobilibus in eodem campo Rakos constitutis et existentibus” (DF 281415., fol. 294v, ismerteteti és magyar fordításban közli Hermann Zs.: Werbőczy és a parasztháború 122.). – Ulászló király 1514. nov. 18-i, Budán kelt oklevelében: „in dieta seu conventione generali regnicolarum nostrorum pro die dominica Oculi proxime preterita hic Bude de regio nostro mandato celebrata, universi domini prelati et barones ad maiestatem nostram huc Budam convenissent” (DL 68158.).

30 Sanuto II. 247.

31 Pl. Sanuto II. 248. (ápr. 18-án érkezett a márc. 21-i levél), 250. (jún. 3-án érkezett a máj. 13-i levél).

juk kimutatni? (Erre a kérdésre azért fontos válaszolnunk, mert tudunk olyanról, aki biztosan nem vett részt a *conventio generalison*.) A fentebbiekben már idézett oklevelek szerint az országgyűlés a 15. napon,³² azaz április 2-án még tartott. Ugyanebből a forrásból az is kiderül, hogy a *dieta* már a vége felé járhatott.³³ Az ebből az időszakból fennmaradt királyi, nádori és országbírói oklevelekből nagyjából-egészében hasonló kép tárul elénk: a király nevében Bellyéni Albert személynöki ítélőmester március 25-én Pesten bocsátott ki egy bevallásról oklevelet, amelyben ráadásul az egyik fél Verbőci István országbírói ítélőmester volt.³⁴ A nádor nevében Ellyevölgyi János ítélőmester kiadványai közül egyetlen esetben történt említés a *dietáról*, a már idézett, az országgyűlés 12. napján kibocsátott oklevélben, amely Budán kelt.³⁵ Ezzel szemben a Szentgyörgyi Péter gróf, országbíró nevében Verbőci István ítélőmester, illetve valamelyik rangidős jegyző által kiállított oklevelek március 28-a és április 5-e között folyamatosan Pestről datálódtak.³⁶ Ez utóbbiak, azaz a Pesten keltek tárgyunk szempontjából azért fontosak, mert a Rákos-mezőn tartott országgyűlések idején a nemesek – felkeresve a király és a nagybírák szintén jelenlévő, illetve irodájuk oda kitelepült ítélőmestereit és jegyzőit – ügyes-bajos dolgaikról okleveleket állíttattak ki, amelyeknek kelethelye az esetek nagy részében Pest városa volt.

Az országgyűlés berekesztésének pontos ideje nem ismert, annak megállapításához csak közvetett forrásokat hívhatunk segítségül. Mint tudjuk, Bakóc Tamás bíboros a pápai bullát április 9-én hirdette ki.³⁷ Istvánffy Miklós történetíró ugyanerről az eseményről írva homályban hagyta ugyan ennek napját, viszont annyit közölt, hogy arra a tanácskozások lezárása utáni napon került sor,³⁸ azaz az előbbiek fényében április 8-án. Mindezt az ellenkező oldalról is megerősíteni látszik két másik forrásunk: az egyik Steck Boldizsár április 11-i Budáról Selmezbánya város bírójának küldött levele, amelyben arról tájékoztatta őt, hogy ügyükben csak tegnap, azaz április 10-én kapott választ a királytól, mivel eddig más fontos ügyekről tárgyaltak az udvarban.³⁹ A másik közvetett adatunk arra, hogy az országgyűlés véget ért április 9-e előtt, a Bellyéni Albert személynök által a király nevében április 13-án kibocsátott oklevél. Ebben már szó sincsen semmiféle gyűlésről, mindösszesen azt tüntették fel, hogy a király április 11-én Budán a főpapokkal, a bárókkal, az

32 DF 281415., fol. 296v. (Vö. Hermann Zs.: Werbőczy és a parasztháború 122.): „Datum in campo Rakos predicto, quinto decimo die generalis diete et congregationis prenotate.”

33 Uo., fol. 295v. (Vö. Hermann Zs.: Werbőczy és a parasztháború 122.): „ut expirato ipsius diete termino”.

34 DL 72158., a szöveg alatt: „Coram me magistro Alberto de Bellyen”.

35 DF 261746.

36 1514. márc. 28. (DF 206028.), márc. 30. (DL 69568.), ápr. 2. (DF 212022.), ápr. 5. (DL 99781.)

37 Szűcs J.: Ferences obszervancia 213.

38 Istvánffy Miklós Magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában I/1. 1–12. könyv. Sajtó alá rendezte Benits Péter. Bp. 2001. (Történelmi Források I.) (a továbbiakban: Istvánffy) 129.

39 DL 47069.

ítélőmesterekkel és az ország nemeseivel, azaz ítélőszéke esküdt ülnökeivel együtt bíraskodott bizonyos ügyben.⁴⁰

Összegezve tehát azt mondhatom, hogy a *conventio generalis* valamikor április 5-e után, de legkésőbb április 8-án véget ért. Persze ettől függetlenül a királyi tanács ülései még tovább folytatódhattak, mert ugyan erről eddig nem volt szó, de a gyűlés ezúttal is a szokásoknak megfelelően két helyszínen⁴¹ zajlott: a főpapok és bárók, illetve a király által meghívottak a budai várban,⁴² a nemesség pedig a Rákos-mezőn tanácskozott.⁴³ A két „tábla” résztvevői az 1526 utáni időszakhoz hasonlóan már ekkor is írásban érintkeztek egymással: tettek javaslatokat (*propositio*), illetve válaszoltak azokra (*responsio*).⁴⁴

Az országgyűlés résztvevői

A „felsőtábla” a budai várban

Az elsőre meglepő fejezetcím-választást az indokolja, hogy elvárásainkkal ellentétben nem volt magától értetődő az összes országnagy jelenléte.⁴⁵ Az alábbiakban tehát arra vállalkoztam, hogy az okleveles források segítségével összeállítsam az országgyűlés „felső táblájának” névsorát.⁴⁶ A jelen esetben ez azt jelenti, hogy arra kerestem adatokat, ki tartózkodott a vonatkozó

40 DF 224849. „nobis feria tertia proxima post dominicam Ramispalmarum proxime preteritam unacum nonnullis dominis prelatiis, baronibus magistrisque prothonotariis et regni huius nobilibus, sedis scilicet nostre iudicarie iuratis assessoribus hic Bude constitutis et existentibus”. – Az oklevél másik példányának kivonatát lásd A Perényi család levéltára 1222–1526. Közvetteszi *Tringli István*. Bp., 2008. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 44.) 776. sz.

41 Vö. *Kubinyi András*: A magyar országgyűlések tárgyalási rendje 1445–1526. Jogtörténeti Szemle (2006) 2. 7.

42 A főpapok és bárók külön helyszínen történő tanácskozása ma már nem igényel külön bizonyítást, ennek ellenére ezt a vizsgált országgyűlés tekintetében források segítségével is igazolhatjuk. Vö. Ulászló király 1514. nov. 18-i már idézett oklevelével (DL 68158.), illetve *Hermann Zs.*: Werbőczy és a parasztháború 122. Lásd még *Istvánffy* 126.

43 *Hermann Zs.*: Werbőczy és a parasztháború 122. és DF 261746.

44 Az egyetlen, 1526 előtről ismert nemesi *responsio* kiadását és feldolgozását lásd *Mikó Gábor*: Ismeretlen országgyűlési emlék a Jagelló-korból. Adatok az 1507 és 1514 közötti országgyűlések történetéhez, valamint Werbőczy *Hármaskönyvének* elkészültéhez. Történelmi Szemle 56. (2014) 458., szövege: 475–480.

45 A parasztháborúról szóló monográfiában a szerzők Niccolò de Zuanne 1514. aug. 11-i levele alapján (Mon. rust. 192., nr. 160.) arról írnak, hogy a budai tanácskozásokon részt vett a nádor, a vajda, a bán, Újlaki herceg, akik több más főúrral együtt ellenezték a bulla kihirdetését (*Barta G.–Fekete Nagy A.*: Parasztháború 30.). Mint majd látni fogjuk, közülük ketten biztosan nem, egy talán és csupán egyikőjük volt biztosan a vonatkozó időszakban Budán. Ezért levelét nem lehet felhasználni a tanácskozáson megjelent személyek összegyűjtésére.

46 Vö. erre *Kubinyi András*: Társadalom és rendiség a késő-középkorban különös tekintettel az egyházi személyek politikai lehetőségeire. In: *Memoriae tradere. Tanulmányok és írások Török József hatvanadik születésnapjára*. Szerk. Füzes Ádám és Legeza László. Bp., 2006. 196.

időszakban Budán. A legnehezebb helyzetben a főpapok részvételének, avagy távolmaradásának igazolásakor vagyunk, mivel a forráspusztulás miatt kevés saját kiadványuk maradt fenn. Ugyanakkor a jelenlévő tisztség- vagy méltóságviselő személyek összeállítása sem egyszerű, hiszen jó néhány olyan báró van közöttük, így például az udvari méltóságok viselői, akiknek hivatala nem igényelte a rendszeres oklevél-kibocsátást. Az egyéb meghívott személyek jelenlétének igazolása pedig a meghívólevelek pusztulása miatt gyakorlatilag lehetetlen. Hasonló a helyzet az „alsótáblán” ülésező nemesség képviselői esetében is: amennyiben nem maradt fenn olyan végzemény, amelyben felsorolták volna nevüket, kilétük megállapítása nem lehetséges. Jelen esetben azt az általam már többször kipróbált metódust alkalmaztam, hogy megnéztem az összes 1513 decembere és 1514 májusa között keletkezett oklevelet és kigyűjtöttem belőlük az előbbieken vázolt körbe tartozó személyek hollétére vonatkozó adatokat. (Egyébként az egyes személyek saját kiadványai mellett a legtöbb információra a királyi oklevelek relációs jegyzeteiben lelhetünk, amelyeket kellő óvatossággal felhasználhatunk a benne szereplő személy adott helyen tartózkodásának igazolására.) A következőkben tehát erőssorrendben (király–főpapok–méltóságviselő bárók–tisztségviselők–többiek) haladva ismertetem az egyes személyek hollétére vonatkozó adatokat.

A király természetesen részt vett az országgyűlésen,⁴⁷ egyébként is ezekben az években már alig mozdult ki Budáról. Ennek elsődleges oka a korábban elszenvedett agyvérzése(i), illetve az öregsége következtében kialakult különféle betegségei voltak. Jelen időszakban éppenséggel „súlyos izületi fájdalmai és hidegrázása” még azt sem engedték meg a királynak, hogy személyesen vegyen részt Bakóc Tamás budai bevonulásán.⁴⁸ Ez utóbbi információval át is térhetünk a bíboros személyére: korábban már láttuk, hogy március 7-e előtt érkezett meg Esztergomba, ahol mintegy két hétig időzött.⁴⁹ Székvárosából március 23-án indult el, és még aznap nagy dicsőséggel vonult be Budára, valószínűleg a királyi várba. A cseh királyi ítélőmester, Jeroným z Hradešina leírása szerint fogadására – kis túlzással – a Magyar Királyság valamennyi egyházi és világi méltósága, valamint Lajos királyfi nagy ünneplés közepette gyűltek össze.⁵⁰ Mindezt Szerémi még ér-

47 Az adatok tételes felsorolásától jelen esetben eltekintek, mivel a király összes, személyéhez köthető oklevele Budán kelt, de a biztonság kedvéért néhány példa erre: márc. 15. (DF 269289., a szöveg alatt balról: „W rex”), ápr. 2. (DF 217320., „Commissio propria domini regis”), ápr. 4. (DF 241122., „Commissio propria domini regis”), ápr. 12. (DL 22606., „Commissio propria domini regis”), máj. 3. (DL 22612., a szöveg alatt balról: „W rex”).

48 Vö. Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 29. (Mon. rust. 59., nr. 18.)

49 Márc. 16-án a cseh országnagyok küldöttsége is Esztergomban kereste fel az érseket. (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára [a továbbiakban: MTA Kt.], Ráth György könyvtára, n° 1501. – Jeroným z Hradešina naptári bejegyzése. [Köszönöm az adatot Péterfi Bencének.])

50 „Hac die reverendissimus dominus Thomas tituli Sancti Martini in Montibus presbiter cardinalis, archiepiscopus Strygoniensis, patriarcha Constantinopolitanus, primas Hungarie ad Hungarie, Boemie et Polonie etc. regna legatus a latere Budam venit cum magno triumpho,

zékletesebben adta elő krónikájában: „ahány parókus és kolostori csak volt Buda és Pest városában, szép és nagy körmenettel Óbudáról mennyezet alatt vezették be Buda várába, himnuszokat és egyházi énekeket énekeltek, más főemberek pedig sok trombitával és dobossal voltak ott. És háts lováról ujjaival áldást osztott. Nagy aranyozott keresztet vittek előtte, mint az Isten képviselőjét tisztelte őt az egész nép, térdhajlással imádta őt a kereszttel együtt, s kiáltva mondtak neki köszönetet. És nagy pompával szállt meg budai házában.”⁵¹ Szerémi leírásában a cseh ítélőmester tudósítása fényében nem különösebben érdemes kételkednünk. (A mindkét forrásban szereplő „valamennyi” méltóságviselő említése a már zajló országgyűlésen résztvevő személyeket takarhatja.) Bakóc Tamás ettől kezdve április 25-ig folyamatosan kimutatható a fővárosban,⁵² május 4-re azonban már visszatért Esztergomba.⁵³ A bács-kalocsai érsekről, Frangepán Gergelyről,⁵⁴ csak úgy, mint Csáki Miklós csanádi, Gosztonyi János győri, Egervári Bereck knini, Podmanicki István nyitrai, Gúti Ország János szerémi, Perényi Ferenc váradi és Erdődi János zágrábi püspökök hollétéről semmilyen adatunk sincs. Ugyanakkor Estei Hippolit bíboros egri püspök biztosan nem volt jelen az országgyűlésen, hiszen évek óta Itáliában élt.⁵⁵

Velük szemben jó néhány olyan egyháznagyról tudunk, akiknek tartózkodási helye nyomon követhető a vizsgált időszakban. Szatmári György pécsi püspök, királyi főkancellár február végétől május elejéig folyamatosan kimutatható Budán,⁵⁶ országgyűlési jelenléte királyi kancellársága – ez egyúttal azt is jelentette, hogy mai szóval Szatmári volt a külügyminiszter is – miatt, valamint, mivel a külföldi követjelentések szerint ő volt az ország egyik tényleges irányítója,⁵⁷ sem lehet kétséges. A következő személy Szalkai László váci püs-

cui principes omnes spirituales et seculares regni Hungarie cum magna solemnitate occurrunt, similiter et rex Ludovicus cum processionibus” (Mon. rust. 59., nr. 18.). – Vö. még Sanuto II. 248–249. (Idézi *Fraknoi V.*: Bakócz 145.)

51 Szerémi György Magyarország romlásáról. *Erdélyi László* fordítását átdolgozta *Juhász László*. A bevezetést és a jegyzeteket írta Székely György. Bp. 1961. (Monumenta Hungarica V.) (a továbbiakban: Szerémi) 61.

52 Ápr. 3. (Mon. rust. 60., nr. 19.), ápr. 4. (DF 208126.), ápr. 13. (DF 228107.), ápr. 25. (Mon. rust. 65., nr. 22.)

53 DF 286617. – Aztán máj. közepéig ott is maradt: máj. 5. (DF 228414., „Datum Strigonii, in palatio nostro”), máj. 10. (DF 228252.), máj. 15. (Mon. rust. 72., nr. 30.), ápr. 20. (Tagebuch Johannes Cuspinian’s 1502–1527. *Fontes rerum Austriacarum Österreichische Geschichtsquellen Erste Abteilung / Scriptorum Band 1*. Graz, 1969. [Reprint] 397–416.; 406.), míg máj. 24-én már ismét Budán mutatható ki (Mon. rust. 77., nr. 34.).

54 Az érsek máj. 3-án kimutatható Budán (DL 22848., a 3. pecsét, az azonosítást köszönöm Neumann Tibornak).

55 *Sugár István*: Az egri püspökök története. Bp., 1984. (Az egri főegyházmegye schematizmusa I.) 206.

56 Febr. 27. (DF 270950.), márc. 4. (DF 270949.), márc. 20. (DF 209885., királyi oklevél, de a szöveg alatt: „Coram me Georgio episcopo Q., cancellario regie maiestatis”), márc. 26. (DF 246074.), ápr. 7. (Sanuto II. 249.).

57 Sanuto II. 245.

pök és királyi titkár,⁵⁸ ő szintén Budán tartózkodott a kérdéses időszakban.⁵⁹ Hasonló a helyzet a másik királyi titkár, Gibárti Keserű Mihály boszniai püspök esetében is, ő is folyamatosan kimutatható a fővárosban.⁶⁰ Hasonlóképpen megjelent Simone de Begno korbáviai/modrusi püspök is, ráadásul április 3-án ő készített a pápai bulláról hiteles másolatot Bakóc Tamás kérésére.⁶¹ Korántsem ennyire egyértelműek az adatok Várdai Ferenc erdélyi püspök országgyűlési jelenlétére. A püspök január végén, illetve február elején Gyalu várában tartózkodott,⁶² majd mintegy hónapra eltűnik a szemünk elől, hogy aztán március elején Tordán találjuk.⁶³ Innen – úgy tűnik – lassú tempóban megindult Buda felé: március 9-én Kolozsmonostoron,⁶⁴ tíz nap múlva Tasnádon tartózkodott.⁶⁵ Útja innen ismét követhetetlen, április 8-án viszont már ő is Budán van.⁶⁶ A felsorolt adatok alapján, ha az országgyűlés megnyitására nem is érkezett meg Budára, de Bakóc Tamás érsek bevonulásán már ott lehetett az ünneplő tömegben. Végül, de nem utolsósorban Beriszló Péter veszprémi püspök, bán és királyi kincstartónak⁶⁷ a tanulmány egy korábbi szakaszában már részletesen elemzett útvonalát kell felidézünk: február közepén Csázmán, március elején és valószínűleg még közepén is Kőrös városában volt, majd április harmadik hetének végén Budán adott ki oklevelet. Az előbbi adatsor nem támasztja alá megjelenését az országgyűlésen, habár kincstartói hivatala miatt elvben nem hiányozhatott volna onnan. Jóllehet ezen elgondolásmat két közvetett adattal is alá lehet támasztani – egyrészt a török csapatok március elejére felhagytak Knin várának ostromával, így a közvetlen támadásuk veszélye elmúlt,⁶⁸ másrészt, kicsit előreugorva témánkban, az országgyűlésen adó kivetéséről is döntöttek,⁶⁹ így nyilván elvárható volt

58 Személyére lásd *Kubinyi András*: Szalkai László esztergomi érsek politikai szereplése. In: *Uő: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Bp., 1999. (METEM könyvek 22.) 152–153.

59 Jan. 18. (DL 67256., királyi oklevélén: „L. Vaciensis”), jan. 22. (DL 94781., relatio), febr. 2. (DL 47065.), ápr. 19. (DL 47071., relatio), máj. 12. (DL 82398., relatio).

60 Febr. 14. (DL 22594., királyi oklevélén: „Michael Kesserew”), márc. 10. (DF 233389., személyesen tesz bevallást a budai káptalan előtt), márc. 30. (DL 70542., relatio), ápr. 2. (DL 62407., relatio), ápr. 6. (DL 67515., relatio).

61 Mon. rust. 60., nr. 19.

62 Jan. 29. (DL 82385.) és 30. (DL 82386.), mindkét: „Datum ex castro nostro ...”; febr. 2. (DL 82387., Drágfi János nyugtája a püspök részére.)

63 Márc. 6. (DL 82389.)

64 DF 270009. (A konvent előtt Ombozi Miklós bevallást tett, hogy 100 forintot kölcsönvett Ferenc püspöktől, amelyet pünkösdig visszafizet neki, ha nem tenné, akkor egy Kolozs megyei birtokrészét fogja átadni neki.)

65 Márc. 19. (DF 209054., 272141.)

66 DL 82391., még ápr. 12-én is kimutatható a városban. (DL 82392.)

67 Személyére lásd *Kubinyi András*: Beriszló Péter és budai szereplése. In: *Uő: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Bp., 1999. (METEM könyvek 22.) 174–177.

68 Fodor P.–Dávid G.: Békétárgyalások 213.; Szűcs J.: Ferences obszervancia 238. 71. jegyzet.

69 DF 217320.

a kincstartó jelenléte –, mégis ennek nem kis mértékben ellentmond az, hogy a kincstartó helyettese, Várdai Pál, a budavári Szent Zsigmond-egyház prépostja⁷⁰ a tárgyalt időszakban kiadott, saját kezű aláírásával is ellátott okleveleket, amelyek egyébként mind Budán keltek, a következőképpen írta alá: „Várdai Pál prépost, királyi alkincstartó és a királyi főkincstartó távollétében az ő helyettese.”⁷¹ Mindez pedig azt jelenti,⁷² hogy igen kevés az esélye annak, hogy a főkincstartó április 3-ig visszaérkezett volna a királyi udvarba, azaz Beriszló Péter a jelek szerint nem ért vissza Szlavóniából az országgyűlésre. (A fentiekből következően viszont Várdai Pál alkincstartó helyettesítette urát a tanácskozásokon.)

A királyi titkárok közül Szalkai László és Keserű Mihály püspökökön túl még egy, Szeremlényi Ferenc erdélyi nagyprépost⁷³ tartózkodott folyamatosan a királyi udvarban.⁷⁴ Ám titkári munkaköre ellenére befolyása az események menetére nyilván jóval kisebb lehetett, mint két társáé.

Az egyháziak után lássuk a világi méltóság- és tisztségviselőket. Perényi Imre nádorról, csakúgy mint az országbíróról, annak ellenére, hogy viszonylag nagyszámú kiadványuk maradt fenn, meglehetősen kevés konkrétumot lehet mondani. Ennek elsődleges oka az, hogy a nevük alatt kiadott oklevelek nagy részét nem ők, hanem ítélmesterek, Ellyevölgyi János nádori és Verbőci István országbírói ítélmesterek, illetve az egyszerűbb – vizsgálati, iktatást elrendelő – leveleket a rangidős *notarius* jegyezte. Perényi nádor február 6-án még Siklós várában tartózkodott, s onnan írta leveleit. A terebesi pálosoknak szóló levélből számunkra most egy dolog fontos: azt írta nekik, hogy szívesen meglátogatná azt a vidéket, sőt ha Istennek is tetszik, akkor mihamarabb szeretne valamivel hasznukra lenni.⁷⁵ A másik levél Bártfa városához szól, ebben azt kérte tőlük, hogy pénzért rendeljenek és küldjenek el neki egy nagy litván kocsit Terebes várába, amit ő még nagyobb szívességgel fog jutalmazni.⁷⁶

70 Vö. *Laczlavik György*: Várdai Pál esztergomi érsek, királyi helytartó Mohács előtti pályafutása. *Levél-tári Közlemények* 75. (2004) 18–19.

71 „Paulus de Warda prepositus, regius vicethezaurarius et in absentia supremi thesaurarii maiestatis sue locumtenens etc.” 1514. jan. 8. (DF 270955.), márc. 4. (DF 247574.), márc. 28. (DF 247576.), ápr. 3. (DF 217322.) – Ez utóbbi az utolsó adat alkincstartóságára, máj. 17-én már Pemfflinger Márk töltötte be a hivalt (DF 217338.).

72 Ugyanezt a következtetést vonta le annak idején Kubinyi András is. (*Kubinyi A.*: Beriszló Péter 174.)

73 Származására lásd *Kubinyi András*: A királyi titkárok II. Lajos király uralkodása idején. *Gesta* 6. (2006) 7.

74 1514. jan. 14., relatio (DF 255091.), márc. 8., relatio (DF 267948.), ápr. 10., relatio (DL 22605.), ápr. 21., relatio (DF 276763.), máj. 12., „Relatio domini Iohannis Pethew, Franciscus prepositus” (DF 229457.), máj. 14., „Reverendissima dominatio vestra dignetur litteras facere sigillati, Franciscus prepositus” (DF 217332.).

75 *Bándi Zsuzsanna*: Északkelet-magyarországi pálos kolostorok oklevelei (regeszták). *Borsodi Levél-tári Évkönyv* 5. (1985) 680. (DL 22590.)

76 „ad rationem pecuniarum unum vehiculum Lithwaneum magnum istis nobis ordinare et disponere velitis et ad castrum nostrum Terebes mittere velitis, vobis quoque in maioribus conplacencia nostra respondebimus” (DF 217312.).

A levelek alapján joggal gondolhatunk arra, hogy Perényi Imre a közeljövőben az északkeleti országrészbe, ottani birtokközpontjába, Terebesre készült utazni (erre az ismert események miatt végül csak az év végén került sor⁷⁷). A következő, biztosan a nádorhoz köthető adatunk március 20-ról van, ekkor már Budán tartózkodott és a király, illetve Szatmári György pécsi püspök, főkancellár jelenlétében kötött megegyezést a Sáros megyei makovikai uradalom ügyében Tárcai János volt székely ispán özvegyével. Sajnos az oklevélből az nem derül ki, hogy Perényi két fia, Ferenc erdélyi (helyesen: váradi) püspök és Péter jelen voltak-e az ügylet lebonyolításánál.⁷⁸ A vonatkozó időszakból nem ismerek a nádor hollétére több adatot, de mivel az országgyűlés első napján biztosan Budán tartózkodott, így talán nagyobb kockázat nélkül állíthatjuk, hogy annak végéig nem hagyta el a székvárost.

A királyi méltóságosrok sorrendjét kicsit megbontva előbb az országbíró tartózkodási helyeiről fogok szólni, és csak utána az erdélyi vajdáiról. Szentgyörgyi Péterrel kapcsolatban a következőket mondhatom: az év elején, egészen pontosan január közepén otthonában, Szentgyörgyön keltezett,⁷⁹ majd március elején a Moson megyei (magyar)óvári rezidenciájában találjuk.⁸⁰ A következő adatunk az országbíró hollétére azonban majdnem két hónappal későbből, május elejéről van, amikor szintén Budán volt.⁸¹ Az idézett adatok alapján gyakorlatilag eldönthetetlen, hogy megjelent-e az országgyűlésen, magam azonban inkább arra hajlanék, hogy igen. Néhány szó erejéig feltétlenül ki kell térnünk az előbb idézett 1514. május 3-i királyi oklevélre. Ebben Ulászló király nyugtatta Czobor Imrét, hogy az Opavai hercegség kapitányságának tisztét utasítására és akaratából letette az ő és a főpapok, bárók, illetve az ország előkelőinek kezébe, a mondottak pedig átadták azt Kázmér tescheni hercegnek.⁸² Az oklevelet az uralkodó aláírta

77 1514. dec. 16-án keltezett Terebesen (DF 217392.).

78 DF 209885. Az oklevél, amely a függő titkospecséttel volt megerősítve, szövege alatt jobbról: „Coram me Georgio episcopo Q[ui]nqueeclesiensi], cancellario regie maiestatis”. – Az oklevélben a felsorolt Perényi családtagok címei tekintetében komoly problémák merülnek fel: 1. Perényi Imre neve mellett szerepel még dalmát–horvát–szlavón báni és zenggi kapitányi címe, holott azt ekkor már Beriszló Péter viselte; 2. Ferenc ekkor már biztosan nem erdélyi, hiszen azt Várdai Ferenc viselte (vö. C. Tóth Norbert: Várdai Ferenc erdélyi püspök végrendeletének utóélete. In: A mezővárostól a rendezett tanácsú városig. Szerk. Garda Dezső. Csíkszereda, 2011. 76.), hanem már váradi püspök volt. Az első adatunk ugyanis váradi püspökségére 1513. okt. 17-i oklevél méltóságsorából van (DL 101467.). – Az oklevélben található adatok egy évvel korábbi időszakra viszont maradéktalanul érvényesek!

79 1514. jan. 14. (DF 241120., „in castro”); jan. 16. (DF 243377., „manu propria”).

80 DF 274854. (A pozsonyi káptalan 1514. márc. 12-i oklevele szerint küldöttük „feria sexta proxime preterita ad oppidum Owar vocatum accessisset” és Pétert „ibidem in castro suo personalliter” fellelte.)

81 1514. máj. 3. (DL 22848., a 4. pecsét.)

82 „ipsum ducatum Oppavie ... nobis et ad manus nostras ac dominorum prelatorum et baronum ceterorumque procerum huius regni nostri Hungarie de voluntate et commissione nostra restituit; nomineque et in persona nostra eorumque dominorum prelatorum et baronum ac universorum procerum huius regni nostri Hungarie eundem ipsum ducatum ... ad manus ...

és megpecsételte, továbbá a vele lévő főpapok, bárók és előkelők szintén megerősítették pecsétjeikkel.⁸³ S valóban, a nyugta szövege alatt balról ott áll az uralkodó aláírása (*W Rex*), középen pedig a papírfelzetes királyi titkospecsét. Mindezek alatt, egy sorban nyolc vörös viaszba nyomott gyűrűspecsét látható. A pecsétek meglehetősen ép állapotban maradtak fenn, hála annak, hogy azokat még a megpecsételéskor egy papírlappal letakarták. E papírfelzet ugyanakkor nagymértékben megnehezíti a pecsétek tulajdonosainak azonosítását. A pecséttulajdonosok meghatározására annál is inkább szükség lenne, mivel biztos információt nyújt arra nézve, kik voltak jelen a tárgyalt időpontban Budán, pontosabban az akkor tartott királyi tanácsi ülésen.⁸⁴

A kissé hosszúra nyúlt kitérő után következze Szapolyai János erdélyi vajda és székely ispán. Már előjáróban kijelenthetjük, hogy a szepesi örökös ispán biztosan nem volt ott az országgyűlésen: 1513 december közepén indult Budáról tartományába,⁸⁵ majd január második hetétől legalább öt héten át Kolozsváron találjuk.⁸⁶ Itteni időzése alatt zajlott a szokásos, az erdélyi nemesség részére tartott vízkereshti bírósági nyolcad, amelyen a királyi kúriából kiküldött⁸⁷ országbírói és erdélyi vajdai ítélőmester, Verbőci István ítélkezett.⁸⁸ Szapolyai Kolozsvárról Székelyvásárhelyre ment, ahová egyébként az Udvarhelyen február 19-én megkezdett, a székelyek részére tartott gyűlést is

illustris principis domini Kazimir ducis Thesseniensis etc., non tanquam hominis externi, sed tanquam Hungari strictissima fide nobis et huius regno obstricti pro officiolatu dedit et assignavit" (DL 22848.). – Kázmér herceg márc. 11-én már Budán volt (MTA Kt., Ráth György könyvtára, n° 1501. – Jeroným z Hradešína naptári bejegyzése. Az adatot köszönöm Péterfi Bencének).

83 „Harum nostrarum chyrographo nostro subscriptarum sigilloque nostro et post nostrum etiam sigillis ipsorum dominorum prelatorum et baronum ac procerum huius regni pronunc nobiscum constitutorum, consignatarum" (Uo.).

84 A pecsétet egy 20. századi kéz 1–8-ig beszámozta. A nyolc vörös viaszba nyomott gyűrűspecsét közül a legegyszerűbben az utolsó, a nyolcadik pecsét azonosítható, amely kétségtávol Somi Gáspáré. Ugyanezzel a gyűrűspecséttel erősítette meg 1514. márc. 13-i, saját kezű aláírásával ellátott oklevelét is. (DL 26838.) A maradék hét pecsét közül az egyik Szentgyörgyi Péter grófé, a másik pedig Buzlai Mózesé (vö. *Csánki Dezső*: Harminczhat-pecsét oklevél 1511-ből. Turul 5. [1887] II. közl. [PC-CD ROM, Arcanum Adatbázis Kft. 2004.]).

85 DL 47060. – Lásd erre bővebben Neumann Tibor tanulmányát a jelen kötetben.

86 1513. jan. 11. (DL 30524.), jan. 13. (DL 305198.), jan. 17. (DF 255209.), jan. 20. (DL 26491.), jan. 24. (DL 30266.), jan. 25. (DF 277736.), jan. 27. (DL 29912.), febr. 6. (A Szapolyai család oklevéltára I. Levelek és oklevelek [1458–1526]. Közreadja Neumann Tibor. Bp., 2012. [Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak] [a továbbiakban: Szapolyai-oklt.] 341/385. sz.), febr. 21. (Szapolyai-oklt. 341/386. sz.)

87 *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp., 1971. 371., 397.

88 Lásd pl. jan. 24. „nos in presentibus octavis festi epiphanie Domini proxime preteriti unum nonnullis ... partium Transsilvanarum nobilibus, sedis scilicet nostre iudicarie iuratis coassessoribus in eadem sede nostra iudiciaria sedentibus et egregio domino quoque magistro Stephano de Werbewch nostro ac iudicis curie regie prothonotario nobiscum pariter constituto" (DL 30266.), jan. 25., „Lecta et correcta per me magistrum Werbevchi" (DF 277736.).

áthelyezte.⁸⁹ Innen Görgénybe utazott, ahol március második hetének végétől mutatható ki.⁹⁰ Mintegy két heti görgényi időzés⁹¹ után ment tovább Szászsebesre, ahol április legelejétől május közepéig tartózkodott.⁹² Attól függetlenül, hogy nem jelent meg az országgyűlésen, annak lefolyásába, illetve előkészítésébe, amint az a velencei követjelentésekből kiderül,⁹³ biztosan beleszólt. Egyébként fontos megjegyeznünk, hogy Szapolyai János esetében nem ez volt az egyetlen eset, amikor nem vett részt az országgyűlés munkájában.⁹⁴

Az erdélyi vajdát a méltóságsorokban követő tisztségviselő, Beriszló Péter dalmát–horvát–szlavón bán távollétéről már volt szó. A harmadik, a déli határszakasz élén álló temesi ispán, Bátor István országgyűlési részvételéről semmilyen információnk nincsen. Egyetlen adatom Bátor budai jelenlétére május elejéről van: Ulászló király ekkor kötelezettséget vállalt arra, hogy a temesi ispán és az Alsó részek főkapitánya részére a temesi ispáni fizetése, illetve ezenfelül a Somi Gáspárnak a temesvári vár kiváltására fizetett 3200 forint fejében, összesen 12607 forintot és 57 dénárt mihamarabb átad.⁹⁵ Még rosszabb helyzetben vagyunk Ráskai Balázs tárnokmester és Bátor György lovászmester esetében, mivel velük kapcsolatban semmilyen okleveles adatunk sincsen tartózkodási helyükre nézve. Ellenben Gergelylakai Buzlai Mózes udvarmester, már csak tisztségéből adódóan is, biztosan jelen volt az országgyűlésen.⁹⁶ A királyi udvar további tisztségviselői közül Podmanicki János (az egyik) kamarásmester, pozsonyi ispán⁹⁷ és Perényi Gábor (a másik) kamarásmester, máramarosi sókamara- és ugocsai ispán⁹⁸ jelenlétére következtethetünk adataink alapján, noha éppen a vonatkozó időszakból nincsen információnk tartózkodási helyeikre. Ugyanakkor a pohárnokmesterek, Alsólivincai Bánfi János⁹⁹ és Béltéki Drágfi János ekkori hollétéről semmit sem tudunk. Drágfi esetében azonban feltételezhető, hogy megjelent Budán, mivel ismert

89 1514. febr. 28. „Commissio propria domini comitis et wayvode.” Az oklevélben leírt „in dieta et conventionem generali trium generum Siculorum partium istarum Transsilvanarum in opido Wdwarhely, die dominico proximo post festum Beati Valentini martiris (febr. 19.) noviter preteritum celebrata et tandem certis et rationabilibus ex causis ad presentem terminum, diem scilicet dominicum post festum Beati Mathie apostoli ad hoc opidum Zekelwasarhely reiecta et prorogata nostro in conspectu motam atque subortam” pert György-napra halasztja (DF 247121.).

90 1514. márc. 12. (DL 29946.).

91 1514. márc. 24-én még ott volt (Szapolyai-oklt. 343/388. sz.).

92 1514. ápr. 1. (DF 281068.), máj. 12. (Szapolyai-oklt. 344/389. sz.)

93 Vö. Sanuto II. 245.

94 Így például nem jelent meg az 1519. évi György-napi nádorválasztó országgyűlésen sem (C. Tóth Norbert: Egy legenda nyomában. Szapolyai János és ecsedi Bátor István viszonya 1526 előtt. Századok 146. [2012] 458.).

95 1514. máj. 3. (DL 22612., „W rex”).

96 1514. febr. 8. (DF 233142., relatio), márc. 18. (DL 22599., DF 265632., relatio), ápr. 10. v. 11. (DL 47069.), máj. 3. (DL 22848., a 6. pecsét, vö. Csánki D.: Harminczhat pecsét).

97 1514. febr. 20. (DL 37446.), ápr. 23. (DL 93772.)

98 1514. ápr. 10. (DF 217323.), ápr. 13. (Perényi 776. sz.)

99 Az biztos, hogy 1514. jan. 26-án még Szlavóniában, Kőrös városában tartózkodott, hasonlóan Újlaki Lőrinc herceghez (DL 22586.).

tartózkodási helyeinek sorába, a Gyalu–Erdőd–Pusztavacs¹⁰⁰ útvonalba beleillik a budai megjelenés. Rajtuk kívül még az elithez tartozó, noha a méltóság-sorokban már helyet nem kapó, a déli határok védelmén osztozó bántóságok – valójában várak és közvetlen környezetük – vezetőit vehetjük számba: Paksi Mihály szörényi bárnról annyit tudunk, hogy 1514 júniusában,¹⁰¹ Enyingi Török Imre nándorfehérvári bán április második felében és június közepén időzött Budán.¹⁰² Velük szemben Báncai András szabácsi bánt meglepő módon az országgyűlés idején a fővárosban találjuk.¹⁰³

A főbb tisztségviselőkön kívül még jó néhány személyről kimutatható, hogy 1514 márciusában a fővárosban tartózkodott. Az egyik budai várnagy, Battyáni Benedek, noha ezt csak április 19-ről tudjuk igazolni,¹⁰⁴ biztosan székhelyén tartózkodott, hiszen társa, a másik várnagy szolgálati helyétől távol volt. Bornemissza Jánost ugyanis még az uralkodó küldte – Szapolyai János erdélyi vajdával egyetemben – 1513. október végén Szászföldre, a szebeni szászok megrendszabályozására.¹⁰⁵ János budai várnagy azonban nem siette el sem az indulást, sem a Nagyszebenbe történő megérkezését: 1513. november 4-én még Budán volt,¹⁰⁶ majd a hónap végén pedig Kolozsváron találjuk Chertynger László, az erdélyi hadinépek kapitánya (*capitaneus gentium*) meg a két alvajda, Barlabási Lénárd és Turóci Miklós társaságában. A mondtak e napon felszólították a szászokat, hogy december 11-én fegyvertelenül jelenjenek meg Szebenben, hogy megtárgyalhassák ügyüket.¹⁰⁷ Bornemissza ezek után is Erdélyben maradt: január 28-án Fogaras várában tartózkodott,¹⁰⁸ ahonnan tíz nap múlva írt a szebeni tanácsnak, hogy február 12-én, vasárnap érkezik hozzájuk és hétfőn megkezdhetik a(z újbóli) tanácskozást, hogy mihamarabb végleges megegyezésre juthassanak.¹⁰⁹ A jelek szerint valóban gyorsan ment a dolog, mivel Bornemissza február 23-án Kolozsmonostorról írt a szász székekhez a király által rájuk kivetett adó ügyében.¹¹⁰ Március

100 1514. febr. 2-án Gyalu várában, ahol Várdai Ferenc püspök megfizette adósságát (Középkori leveleink 1541-ig. Szerk. Hegedűs Attila és Papp Lajos. Bp., 1991. [Régi magyar levéltár 1.] 50. [DL 82387.], „manu propria”), febr. 8-án pedig már otthonában, Erdődön tartózkodott, ahol nyugtázta, hogy a püspök kifizette egy másik adósságát is (Középkori leveleink 51. [DL 82399.], „manu propria”). Ápr. 24-én valószínűleg ismét Várdai Ferenc társaságában (Pusztavacs) (DL 89041.) találjuk.

101 DL 106083., p. 279–280.

102 1514. ápr. 23. (DL 93772.), jún. 19. (DL 106083., p. 279–280.)

103 1514. márc. 29. (DL 106083., p. 262.)

104 DL 89039.

105 Hermann Zs.: Werbőczy és a parasztháború 120.; II. Ulászló király 1513. nov. 1-jei levele a szászokhoz, hogy Szapolyai János erdélyi vajdát és Bornemissza János budai várnagyot küldi hozzájuk a *sedition* kivizsgálására (DF 245731., „Commissio propria domini regis”, másolata: DF 247566.).

106 DF 259614., relatio.

107 1513. nov. 30. (DF 245533., másolata: DF 247566.)

108 DF 246560.

109 DF 246072.

110 DF 246071.

19-én, tehát az országgyűlés megnyitásának napján innen (vagy egy másik Monostor nevű helységről) küldött levelet Szebennek. Ebben tájékoztatta őket, hogy mivel a király parancsára a mostani *dietán* meg kell jelennie, ezért másnap reggel elindul oda, de Lyulyai János királybíró, akivel mindent megbeszél, felkeresi őket, s szavainak úgy higgyenek, mintha ő maga mondaná.¹¹¹ Innentől a vizsgált időszakon belül Bornemissza eltűnik a forrásokból, de nincs okunk kételkedni szavaiban; még ha nem is a kezdetére, de megérkezett az országgyűlésre. A budai várnagyok mellett valószínűsíthető a jelenléte szintén hivatali feladataik alapján – noha csak áprilisban mutathatóak ki – Gersei Pető Jánosnak, a királyi gyermekek udvarmesterének,¹¹² Korlátkövi Péter királyi kamarás és tárnok, komáromi ispánnak,¹¹³ valamint Dóci Ferenc királyi kamarásnak.¹¹⁴ Az előbb felsoroltakkal szemben Somi Gáspár kamarásnak, a királyi udvari hadak (vagy palotások) kapitányának a jelenléte, avagy távolléte kevésbé magától értetődő. Ez persze korántsem lenne baj, de az ismert forrásaink alapján nem is lehet teljes bizonyossággal eldönteni a kérdést. 1513. december 21-én Somi még Budán vett kölcsön Mekksei György királyi tanácsostól 3000 forintot azzal, hogy Márton-napig megfizeti (nem fizetése esetére lekötve névadó birtokát).¹¹⁵ A mondott összegre nem tudjuk, milyen okból volt szüksége, de talán a megoldáshoz közelebb jutunk a király december 24-i oklevelének ismeretében: ebben Ulászló felszólította a szászokat, hogy mivel a temesi végek védelme érdekében leküldi Gáspár vezetésével az udvari hadakat Temesvárra,¹¹⁶ fizessenek költségeire 600 forintot. Erre, mint írták, azért van szükség, mert a királyi kincstár üres és ő nem akarja Somi pénz nélkül elbocsátani.¹¹⁷ Azaz az előbbi két, illetve a szintén már idé-

111 DF 246070., „manu propria”.

112 1514. ápr. 23. (DL 93772.), máj. 12. (DF 229457., relatio.)

113 1514. ápr. 8. (Neumann Tibor: A Korlátköviek. Egy előkelő család története és politikai szereplése a 15–16. században. Győr, 2007. [A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 5.] 197.), ápr. 11. (DF 292650., relatio.)

114 1514. ápr. 4. (DF 206433.), vö. ápr. 11. (DL 47069.) és 12. (DL 22606.)

115 DF 258683., „Gaspar de Som manu propria”.

116 A korban ez már szokásosnak volt mondható, lásd Kubinyi András: A királyi udvar élete a Jagelló-korban. In: Kelet és nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. Szerk. Koszta László. Szeged, 1995. 320–321.

117 1513. dec. 24. „quoniam nos fidelem nostrum magnificum Gasparem de Som capitaneum aulicorum nostrorum extrema necessitate extremoque periculo castrorum nostrorum finitumorum et presertim partium nostrarum Themensiensium nos urgentes ad partes illas Themensienses pro eorundem defensione celeriter expeditimus, quem ad ingredienda confinia illa interim inducere minime potuimus, nisi prius eundem super certissima sallariorum suorum sibi a nobis debitorum exolutione assecuramus, quum autem defectu proventus nostrorum regalium pronunc locus non sit, unde eidem vel in parte satisfacere possemus, nisi de proventu et subsidio presenti nobis per vos exolvendo” (DF 245736., „W rex manu propria”). – Lásd még a király 1514. jan. 7-i parancslevelét Kassa városához, amelyben meghagyta nekik, mivel „inter alias graves et urgentes necessitates nostras regnique et confiniorum nostrorum hec una summa et inevitabilis est, ut aulicis nostris in confinibus nostris Themensiensibus cum banderio nostro pro defensionis regni constitutis, quamprimum debita solutio fiat,

zett, Ulászló király által Bátori István temesi ispánnak adott oklevél (amely szerint Bátori Temesvár várát kiváltotta Somi Gáspár kezéből) alapján egyértelmű, hogy a magyar határvédelem szokásos problémájával állunk szemben: mivel a királyi jövedelmek tavasz elejétől kezdenek beérkezni a kincstárba, így a tisztségviselőnek addig meg kell előlegeznie annak költségeit.¹¹⁸ Somi valamikor január közepe után¹¹⁹ indult útnak, de hogy pontosan hová ment, nem tudni, mivel legközelebb március 13-án saját birtokán, a Kolozs megyei Almás mezővárosban akadunk nyomára, amikor is eladta Bornemissza Jánosnak – annak szervitora, Tomori Pál útján – a megyebeli Nádas nevű birtokát, összesen 1702 forint értékben.¹²⁰ Innen ismét nem tudjuk, merre vitte lova, mert legközelebb másfél hónap múlva, május elején újra Budán bukkan fel.¹²¹ Látható, hogy Somi Gáspár alig három hónap alatt közel 4 ezer forintot vett fel ismeretlen céllal. Ez még akkor is sok, ha tudjuk, hogy neki kellett hiteleznie kapitánysága költségeit. Mindehhez hozzátehetjük azt is, hogy – legalábbis a király nyugtája alapján – Bátori István temesi ispán tőle váltotta ki Temesvár várát (*pro liberatione castris*) 3200 forintért.¹²² Igaz, az oklevél szövegéből az nem derül ki, hogy arra mikor került sor.

A méltóságviselő bárókon túl az országgyűlésen megjelent urak tekintetében gyakorlatilag homályban tapogatózunk. Az egyetlen, akiről feltételezhető, hogy ekkor Budán tartózkodott, Rozgonyi István. A nevében ugyanis április 6-án kértek iktatási parancsot a nádortól a Sáros megyei Lapispatak birtokra.¹²³ A „névsorolvasás” végére értünk. Az előbbi személyek mindegyike, már amelyikük megjelent (lásd róluk az alábbi táblázatot), a „felsőtáblán”, azaz a budai várban ülésezett, illetve tanácskozott.

nam alias cogerentur aulici ipsi nostri abinde redire hocque pacto ipsa confinia nostra in manifestum periculum precipitarentur quibusquidem aulicis nostris unde solutionem pronunc facere possemus, non est locus sicque defectu proventuum nostrorum regalium coacti sumus hac in re ad vos recurrere,” ezért az ottani harmincad terhére fizessenek 2000 forintot Hrussóci Mihály aulicusnak (DF 270940., „Relatio venerabilis domini Pauli prepositi S. Sigismundi, vicethezaurarii regie maiestatis”).

118 Vö. Perényi Imre nádor báni szerződésének feltételeivel, lásd *Pálosfalvi Tamás*: Bajnai Both András és a szlavón bánság. Szlavónia, Európa és a törökök, 1504–1513. In: „Honoris causa.” Tanulmányok Engel Pál emlékére. Szerk. Neumann Tibor, Rácz György. Bp.–Piliscsaba 2009. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40. – *Analecta Mediaevalia* III.) 287., 297. (Az oklevelek kivonatai: Perényi 762., 765. sz.)

119 1514. jan. 18-án még Budán van (DL 67256., relatio).

120 DL 26838. „Gaspar de Som manu propria”, (másolata: DF 266816.).

121 1514. máj. 3. (DL 22848., a 8. pecsét.), máj. 10. (DL 106083., p. 274.)

122 1514. máj. 3. (DL 22612., a szöveg alatt balról: „W Rex”).

123 DL 22604., mivel az iktatóparancs kiállítását Rozgonyi nevében bármelyik embere kérhette, így az adat fenntartásokkal kezelendő.

1. táblázat. Az 1514. márciusi országgyűlés „felsőtábláján” ülésező főpapok és bárók

Biztos résztvevők	Bizonytalan résztvevők	Biztosan nem vettek részt
Bakóc Tamás esztergomi érsek	Frangepán Gergely bács-kalocsai érsek	Estei Hippolit egri püspök
Szatmári György pécsi püspök	Csáki Miklós csanádi püspök	Beriszló Péter veszprémi püspök, dalmát–horvát– szlavón bán, kincstartó
Szalkai László váci püspök	Gosztonyi János győri püspök	Szapolyai János erdélyi vajda és székely ispán
Gibárti Keserű Mihály boszniai püspök	Egervári Bereck knini püspök	
Várdai Ferenc erdélyi püspök	Podmanicki István nyitrai püspök	
Simone de Begno modrusi püspök	Guti Ország János szerémi püspök	
Szeremlényi Ferenc erdélyi nagyprépost	Perényi Ferenc váradai püspök	
Várdai Pál budai kisprépost	Erdődi János zágrábi püspök	
Perényi Imre nádor	Bátori István temesi ispán	
Szentgyörgyi Gróf Péter országbíró	Ráskai Balázs tárnokmester	
Buzlai Mózes udvarmester	Bátori György lovászmester	
Báncsai András szabácsi bán	Podmanicki János főkamarásmester és pozsonyi ispán	
Battyáni Benedek és Bornemissza János budai várnagyok	Alsólendvai Bánfi János pohárnokmester	
Gersei Pető János, a királyi gyermekek udvarmestere	Bélteki Drágfi János asztalnokmester	
Korlátkövi Péter komáromi ispán	Paksi Mihály szörényi bán	
	Enyingi Török Imre nándorfehérvári bán	
	Somi Gáspár, az udvari hadak kapitánya	
	Rozgonyi István	

Az „alsótábla” a Rákos-mezőn

Ha lehet, még nehezebb kérdés annak eldöntése, hogy a Rákos-mezőn ösz-szegyűlt nemesség követei útján vagy tömegesen, netán fejenként jelent meg. Az első változatot, azaz, hogy minden megyéből követek jelentek meg, kizárhatjuk, mivel akkor az „alsótábla” nem a Rákos-mezőn ülésezett volna. Ugyanakkor a fejenkénti megjelenés sem tűnik túlzottan valószínűnek, hiszen azt biztosan megemlítette volna jelentésében a velencei követ. Így marad a második lehetőség, a nemesség tömeges részvétele.¹²⁴ Ez utóbbi feltételezésünk alátámasztására két, többé-kevésbé ezt igazoló forrást idézhettünk. Az egyik a már többször idézett, Ernuszt Zsigmond pécsi püspök hagyatéka ügyében¹²⁵ a két nagybíró nevében az országgyűlés 15. napján kibocsátott oklevél. Ebben a minket érdeklő rész Hermann Zsuzsa kivonatos fordításában a következőképpen hangzik: a panaszosok, Geszti János és Szerecsén János „az országgyűlésen megjelent nemesekhez fordultak, és ... arra kérték őket, hogy maguk is nézzék át azt, s egyúttal küldöttségük útján igyekezzenek a felülvizsgálatra a királyt, a prelátusokat és a bárókat rávenni. A nemesek jogosnak és törvényesnek tartván a kívánságot, küldöttséget

124 A pontosabb válasz megadása céljából átvizsgáltam a március eleje és április vége között kibocsátott nagybírói okleveleket, hátha az abban megnevezett nemesek neve alapján megválaszolható a kérdés. Törekvésem részleges eredménnyel járt: néhányuk esetében feltünteték, hogy személyesen intézte az ügyét: Zsegnyei Miklós fia László (Sáros m., márc. 27. DL 22601.), Szentiváni László és Marcaltói Demeter (Győr/Sopron m., márc. 30. DF 261746.), Piri Tamás fia Péter és Néveri Albert (Hont m., ápr. 2. DL 47068.), Gyulai János és Szerecsén János (Baranya/Tolna m., ápr. 2. *Hermann Zs.: Werbőczy és a parasztháború* 122.), Simonyi Mátyás (Nyitra m., ápr. 2. DL 73358.), Gordovai Fáncsi János és Tamási Tamás diák, ügyvéd (Fejér m., ápr. 10. DF 260877.), Ercsi, majd Nádasdi Sárközi Albert (ápr. 11. DF 225893.) – A legtöbb oklevélben azonban csak a szokásos „dicitur nobis in persona X Y” formulával találkozni, ami persze nem feltétlenül zárja ki az illető személyes megjelenését, ám komolyabb elméletet ezekre alapozni aligha lehet. Mindenesetre a későbbi kutatás segítségére ezek felsorolásától sem tekintek el: Pestenyi Péter fiai György és Miklós (Körös m., márc. 21. DL 94324.), Halácsi Ferenc és Gáspár (Trencsén m., márc. 27. DF 273379.), Zabláti György (Trencsén m., márc. 28. Pest kh.! DF 206028.), Rátonyi János fia András és Tagyolai Miklós fia, Csáki László fia, Elek (Valkó m., márc. 28. DF 265633.), Nagymihályi Szobránci János (Ung m., márc. 30. DF 224843.), Lövvöldi Rauser Mihály, Antal, Sebestyén és Farkas (Moson m., márc. 31. DL 49816.), Csabai Horvát Gergely (Pest m., ápr. 1. DL 84078.), Oroszi Tamás fia István és Miklós fia Ferenc (Ugocsa m., ápr. 2. Pest kh.! DF 212022.), Vajai Ibrányi István és Miklós (Szabolcs m., ápr. 2. DL 62407.), Csépanfalvi Tőke Kristóf (Szepes m., ápr. 3. DF 262877.), Szmrecsányi Kristóf (Szepes m., ápr. 3. DF 262884.), Nádasdi Darabos Benedek, Tamás és Osvát (Vas m., ápr. 3. DF 282116.), Körtvélyesi László (Sáros m., ápr. 5. DL 64525.; ápr. 6. DF 224842.), Gimesi Forgács Péter és Gergely (Nyitra m., ápr. 7. DF 273370.), Ervencei János fia Elek (Körös m.) és Kakasfalvi Kakas András (Sáros m., ápr. 7. DL 105705.), Bartai Mátyás (Ung m., ápr. 7. DF 224839.), Tótrónai Szeráfin János (Turóc m., ápr. 7. DF 229890.), Nagysevnicei Gergely fia Lénárd (Liptó m., ápr. 7. DF 258655.), Bajnai Bot Ferenc és János (Zala m., ápr. 7. DF 279451.; az előbbi 10-én is. DF 233427.), Gétyei János (Zala m., ápr. 8. DF 282938.), Zeleméri Kamarás János (Szabolcs m., ápr. 10. DL 22605.), Naményi Balázs (Bereg m., ápr. 10. DF 224838.); Bajnai Bot János fia, Ferenc és Imre fia, Ferenc (Komárom m., pontosabb kelet nélkül, DL 68158.)

125 Az eset feldolgozását lásd *Kubinyi A.: Az Ernuszt-hagyaték*.

menesztettek a királyhoz, a delegáció azonban dolgavégezetlen tért vissza.¹²⁶ Az oklevélből, noha formuláskönyvben maradt fenn, még az is kiderül, hogy a nemesek küldöttei ez esetben Györgyi Bodó Ferenc és Dombai Pál (valamint még sok más, ott fel nem sorolt nemes) voltak.¹²⁷ Nem véletlen, hogy pont ennek a két küldöttnek a nevét hagyták benne a szövegben: mindketten – Kubinyi András kutatásai révén – kimutathatóak a királyi tanács köznemesi ülnökei között.¹²⁸ Rajtuk kívül még két másik ülnök, Csebi Pogány Zsigmond királyi zászlótartó¹²⁹ (ő róla elképzelhető, hogy a „felsőtáblán” tanácskozott) és Gyáli Kenderesi Mihály¹³⁰ jelenléte adatolható az országgyűlés ideje alatt.

A másik idevonható forrás Ulászló király 1514. május 27-i oklevele. Eszerint Radványi Kecser Ferenc, a zágrábi püspökség jószágkormányzója a maga meg felesége nevében elpanaszolta, hogy rászinyakeresztúri birtokrészükön egy halastavat kezdett építtetni, és amíg ő az országgyűlésen az ország előkelőivel és nemeseivel a királyi kúriában időzött, a halastó alapjai részben el is készültek. Akkor azonban Pekri Lajos, nem tudni milyen okból, fegyveres jobbagyaival rátört a tó építőire és az eddig elkészült részeit elpusztították.¹³¹ A király erre – rögtön egy általános jogelvet is megfogalmazva – azt válaszolta, hogy azon időszakban, amikor főpapok, bárók és az ország előkelői, valamint lakosai ide a királyi kúriába az országgyűlésre összegyűlnek, tilos azokkal szemben ilyesféle jogtalanságokat és gyalázatokat elkövetni.¹³² Ezért a király megparancsolta Beriszló Péter dalmát–horvát–szlavón bánnak, veszprémi püspöknek és főkincstartónak, illetve helyetteseinek a bánságban, valamint Marócsai Ferenc szlavón báni ítélmesternek, hogy vizsgálják ki a

126 Hermann Zs.: Werbőczy és a parasztháború 122. (DF 281415., fol. 296r.)

127 DF 281415., fol. 296r.

128 Kubinyi András: A királyi tanács köznemesi ülnökei a Jagelló-korban. In: Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. Mályusz Elemér Emlékkönyv. Szerk. H. Balázs Éva, Fügedi Erik, Maksay Ferenc. Bp., 1984. 263.

129 1514. ápr. 11. és 13. (Perényi 776. sz.)

130 1514. ápr. 5. (DL 99781.), vö. ápr. 12. (DL 22606.)

131 „quod cum ipse hiis superioribus diebus piscinam quandam in territorio portionis ipsorum possessionarie in eadem possessione Razzynakerezthewr habite de novo recludere et extruere cepissent cumque idem exponens in hac proxime celebrata dieta hic in curia nostra cum ceteris regni nostri proceribus et nobilibus constitutus fuisset, medioque tempore fundamenta ipsius piscine iacerentur et iam in parte iacta fuissent, egregius Ludovicus Pewkri de Pewkwr nescitur quibus respectibus et unde motus cum plerisque iobagionibus et colonis suis manu armata et potenti in laboratores ipsius piscine insurgens eosdem in maximam iniuriam ipsorum exponentium damnumque non modicum ab huiusmodi structura piscine depulisset, cum autem locus ille sive territorium, in quo piscina ipsa per dictos exponentes extrui et recludi cepisset, non ipsius Lodovici, sed dictorum exponentium esse dicatur” (DF 277034.).

132 „Et alioquin tali tempore, quo domini prelati et barones ceterique regni nostri proceres et incole huc in curiam nostram pro celebranda dieta convenire sive congregari solent, non debeant cuique in dieta sive congregatione huiusmodi regnicolarum constituto tales iniurie sive obrobria inferri et irrogari” (Uo.).

panaszt.¹³³ Kecser Ferenc panasza már átvezet minket egy másik kérdés megválaszolásához, mégpedig ahhoz, hogy milyen minőségében vett részt az országgyűlésen? (A zágrábi jószágkormányzó budai jelenlétét Ulászló király április 24-én kibocsátott, az ő és családtagjai részére szóló címereslevéllel is bizonyíthatjuk.¹³⁴) A feleletet Ulászló király szintén április 24-i, Beriszló Péter bánhoz szóló levele tartalmazza, eszerint Szlavónia nemessége követei útján képviseltette magát a márciusi országgyűlésen.¹³⁵ Mivel Kecser Ferenc éppen onnan érkezett a királyi udvarba, így talán nem tévedünk nagyot, ha az egyik szlavón követet az ő személyével azonosítjuk. (A félreértések elkerülése érdekében le kell szögezmem, hogy Szlavónia nemessége máskor is követei útján jelent meg a *conventio generalison*, így ebből semmiképpen sem következik, hogy az anyaországi nemesség is így tett volna, az persze másik kérdés, hány követet küldtek.)

A rend kedvéért, jöllehet adataink felsorolása során némelyikükről már esett szó, a kúriai tisztségviselőkre is ki kell térnünk. Az ő budai/pesti tartózkodásuk, illetve rákosmezei megjelenésük biztosra vehető: Petróci Hencelfi István királyi jogügyigazgató március közepén és április második hetéből adatolható,¹³⁶ Bellyéni Albert személynöki ítélőmester március 25-én Pesten (ne feledjük, a nemesség a Rákos-mezőn ülésezett), április első felében pedig Budán,¹³⁷ Marócsai Ferenc személynöki és szlavón báni ítélőmester április első felében mutatható ki.¹³⁸ Ellyevölgyi János nádori ítélőmester február első felében még otthonában adott ki oklevelet,¹³⁹ hogy aztán március elején már Somogyváron találjuk.¹⁴⁰ Budán március végétől április közepéig mutatható ki okleveles forrásainkban.¹⁴¹ A legtöbb adatunk, köszönhetően egyrészt annak, hogy egy személyben töltötte be az országbírói és erdélyi vajdai ítélőmesterséget, másrészt pedig annak, hogy már ekkor is a nemesség egyik szószólója volt,¹⁴² Verbóci István tartózkodási helyeire van: az év elején Kolozsváron vitte az ügyeket az erdélyi nemesség részére tartott vízkereszt nyolcadon,¹⁴³ majd annak végezté-

133 DF 277034., „Commissio propria domini regis”.

134 DL 50247.

135 „ex declaratione nunciorum universitatis regnicolarum dicti regni nostri Sclavonie in proxime preterita dieta apud nos constitutorum” (Mon. rust. 64., nr. 21.).

136 1514. márc. 17. (DF 217315., saját levele), ápr. 10. v. 11. (DL 47069., vö. ápr. 12. DL 22606.)

137 1514. márc. 25., „Coram me magistro Alberto de Bellyen” (DL 72158.), ápr. 8., „Lecta per eundem magistrum Albertum” (Perényi 775. sz.), ápr. 11. és 13. (Perényi 776. sz.).

138 1514. ápr. 10., „Coram Marocha” (DF 260877.), ápr. 10. v. 11. (DL 47069.)

139 1514. febr. 10. (DL 82388.)

140 1514. márc. 6. (DL 101471., hátoldalán: „Ellgy”).

141 1514. márc. 27. (DL 22601., a szöveg alatt: „Ellgy”), márc. 30. (DF 261746., a szöveg alatt: „Ellgy”), ápr. 2. (DL 47068., a szöveg alatt: „Ellgy”), ápr. 8. (DF 282938., a szöveg alatt: „Ellgy”), ápr. 10. (DF 260877., ő az egyik ügyfél).

142 Kubinyi, András: István Werbőczy als Politiker vor Mohács (1526). In: The man of many devices, who wandered full many ways. Festschrift in honor of János M. Bak. Ed.: Nagy, Balázs-Sebők, Marcell. [Bp., 1999.] 564. skk.

143 1514. jan. 25., „Lecta et correcta per me magistrum Werbevchi” (DF 277736.), febr. 9. (DL 27800., országbírói oklevél.)

vel hazatért petényi otthonába,¹⁴⁴ és innen ment az országgyűlésre, ahol az országbíró nevében okleveleit Pest keletellyel adta ki.¹⁴⁵ A *conventio generalis* bezárása után, április 22-én már ismét szűkebb pátriájában, Szentén találjuk.¹⁴⁶

Összegezve az előbbieken ismertetett információkat, a következőket mondhatom a márciusi országgyűlés résztvevőiről. A főpapok és bárók többsége néhány személy kivételével megjelent, még ha az országgyűlés megnyitásának időpontjára nem is mindenki érkezett meg. A biztosan távol maradó országnagyok közül kettő hiányát kell kiemelni: sem az erdélyi vajda, sem a dalmát–horvát–szlavón bán nem volt Budán az ominózus időpontban. Távolmaradásuk azonban más-más okból, de igazoltnak tekinthető.¹⁴⁷ Beriszló Péternek az év elején a török csapatok támadása miatt kellett visszatérnie szolgálati helyére, illetve ott maradnia addig, amíg a veszély elmúlik. Ráadásul az év elején tartománygyűlést is tartott az ottani nemességnek Kőrös városában. Vele szemben Szapolyai János, hovatovább 1513. december óta nem járt a királyi udvarban (ami persze nem jelenti azt, hogy nem tudta, mi folyik ott), aminek egyik oka szintén a török várható támadása, a másik viszont a királynak a szokossal kapcsolatos parancsa volt. Mindemellett 1514 januárjában Kolozsváron az erdélyi nemesség részére bírósági nyolcadot, február végén pedig a székelek részére tartott hasonló gyűlést. Ám ezek után sem hagyta el Erdélyt, hanem először Görgénybe, majd Szászsebesre ment, ahol már a bulgáriai hadjáratát készítette elő.¹⁴⁸ A nemesség szokásához híven valószínűleg időre megérkezett Rákos-mezőre, s könnyen elképzelhető, hogy a többség akkor szembesült a pápai keresztes bulla léteével, illetve tartalmával. Információmorzsaink alapján, amelyek egyúttal közvetetten azt is bizonyítják, hogy részvételük tömegesnek mondható, a megjelentek kezdetben ellenezték a bulla kihirdetését.¹⁴⁹ Rajtuk kívül biztosak lehetünk a szabad királyi városok, legalábbis Bártfa és Eperjes képviselőinek jelenlétében is.¹⁵⁰ Az országgyűlés megrendezése, valamint a nemesség megjelenése egyébként megoldja azt a problémát is, mi módon jutott el a nemesség hangja¹⁵¹ olyan gyorsan a királyi udvarba. Ám ezzel el is érkezünk a következő feltárandó kérdéskörhöz: miről folytak a tanácskozások?

144 1514. márc. 21. (DF 210969.)

145 1514. márc. 25. (DL 72158., az egyik ügyfél), márc. 28. (DF 206028.), márc. 30. (DL 69568.), ápr. 2. (DF 212022.), ápr. 5. (DL 99781.)

146 DF 224848.

147 Ezzel ellentétes állítást fogalmazott meg Niccolo de Zuanne 1514. aug. 11-i levelében, amikor arról írt, hogy a budai tanácskozásokon a bulla kihirdetését a nádor (Perényi Imre), a vajda (Szapolyai János), a bán (Beriszló Péter) és Újlaki (Lőrinc) herceg több más főúrral együtt ellenezte (Mon. rust. 192., nr. 160., vö. Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború 30.*). – Okleveles adataink ennek több személy esetében ellentmondanak, így valószínűleg az időbeli távolság csalta meg a derék velenceit.

148 Lásd minderre Neumann Tibor tanulmányát a jelen kötetben.

149 Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború 29.*; Szűcs J.: *Ferences obszervancia 237.* (A *Wunderzeichen* röpirat alapján. Mon. rust. 316–318., nr. 227.)

150 Lásd erre bővebben a Függelék IV. pontjában!

151 Vö. Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború 30.*

A márciusi országgyűlés

A márciusi országgyűlés tárgyalási témái

Az 1514. márciusi országgyűlésen történelekről nem sok információval rendelkezünk. Egyrészt nem ismeretes, ha volt egyáltalán, király által szentesített dekrétuma, jóllehet az ott elfogadott határozatok közül az oklevelek néhányat fenntartottak (ezekről lásd alább bővebben). Másrészt a vonatkozó időszakban keletkezett, illetve az arról szóló források sem teszik lehetővé az események pontos leírását. (Ez egyébként a középkori országgyűléseinkre egy-két kivételtől eltekintve általánosan jellemző.) Ennek ellenére a néhány apró, elszórt adat alapján nagy vonalakban megrajzolhatjuk az országgyűlési tárgyalások témáit. Az országgyűlés kitűzése idején, nagyjából február elején-közepén igen sűrű követjárás mutatható ki Budán: Miksa császár három követe, Johannes Cuspinianus, Jan Mrakeš és Lorenz Saurer (a szövegben: Vicedominus) február 7-én indult el Bécsből Magyarországra, 10-én már magánkihallgatáson fogadta őket Ulászló.¹⁵² A török szultán követe a hónap közepén érkezett meg a királyi udvarba.¹⁵³ (Ne feledjük, hogy Velence ügyvivője, Antonio Surian szintén – állandó jelleggel – itt tartózkodott Budán.) Az előbbieket beszámoltak a Moszkvai Nagyfejedelemség és Lengyelország közötti viszály állásáról, illetve egyúttal köszönetüket fejezték ki a királynak azért, mert anynyit fáradozik a törökkel kötendő béke ügyében is. Az utóbbi pedig Szelim szultán ajánlatát hozta az uralkodónak. Ulászló követe, Béla Barnabás ugyanis előző év december 17-én érkezett meg Szelim szultánhoz Drinápolyba, hogy tárgyaljon a békéről, valamint visszakövetelje a fegyverszünet ideje alatt elfoglalt boszniai várakat. A magyar követ emellett azzal az instrukcióval utazott el, hogy a békét csak úgy kötheti meg, ha a szultán hajlandó befoglalni abba a császárt, Velencét, a Moldvai és Havasalföldi vajdaságokat, valamint Raguzát. A köztudottan hirtelen haragú szultán erre gyakorlatilag fogságba vetette Bélait, majd 1514. január 8-i kelettel levelet intézett Ulászló királyhoz. Ebben arról tájékoztatta, hogy hajlandó három évre békét kötni, de annak hatályát más keresztény fejedelemre nem fogja kiterjeszteni. Ráadásul nem sokkal később, március elejére megérkezett Budára a biztos hír arról, hogy a velenceiek február közepén, a szultáni direktívának megfelelően csak a maguk nevében erősítették meg a korábban megkötött békét.¹⁵⁴ A helyzet kezelése komoly kihívás elé állította az udvart. Az események háttéréhez dióhéjban a következőket kell tudnunk: Miksa császár mellett, hogy baráti viszonyt ápolt Ulászló királlyal, egyúttal szemben állt Zsigmond lengyel királlyal. Ennek indoka az volt, hogy a lengyelek és a Moszkvai Nagyfejedelemség, illetve a Német Lovagrend közötti konfliktusban az utóbbiakat támogatta. Mindezeket

¹⁵² Tagebuch Cuspinian's 406.

¹⁵³ Fodor P.–Dávid G.: Békétárgyalások 212. (Sanuto II. 246.)

¹⁵⁴ Fodor P.–Dávid G.: Békétárgyalások 209., 211–212.

azonban felülírta az a Velence elleni szövetség, amely ugyan változó formában immáron jó tíz éve mozgatta a nyugat politikáját, de most minőségileg új szakaszába lépett: 1513 tavaszán az egyik oldalon a császárt és a spanyol királyt, a másik oldalon a velenceieket és a francia királyt találjuk. Velence ebben a helyzetben Szelim szultánhoz fordult segítségért, s egyrészt, mint említettem, békét kötött vele, másrészt viszont abban is sikerült megállapodniuk, hogy a török segédcsapatokat küld a Köztársaságnak. Így viszont Magyarország hiába szeretne volna többek között a császárt is bevenni a törökkel kötendő békébe, és éppen ezért volt sikertelen Miksa törekvése is Szelimmel a (különutas) békére.¹⁵⁵

Mit mondhatunk mindezek után a magyar állaspontról? Ulászló király mindenképpen békét szeretett volna a szultánnal (erre buzdította testvére, Zsigmond király is,¹⁵⁶ illetve kényszerítette a velencei különbéke), de úgy, hogy abba belefoglalják legalább a császárt, a törökkel szembeni elszigetelődés megállítása érdekében, illetve természetesen a Havasalföldi vajdaságot és Raguzát. Mivel február közepén mind Miksa, mind a szultán követei Budán tartózkodtak, így az egyeztetések a béke megkötése körül foroghattak. A tárgyalások közepette kaphatták meg Bakóc Tamás várható érkezésének, illetve a velencei–török béke megerősítésének a hírét. E kettő tovább növelhette az addig is meglévő feszültséget. Az teljesen nyilvánvaló, hogy nem az érsek személye, hanem az általa hozott bulla kavargatta meg a viszonyokat. A budai udvar már a bulla kibocsátása után, az előző év nyár végén értesült a bulla tartalmáról, de annak rendelkezései, amíg nem hirdették ki, természetesen nem léptek életbe. Ebben a helyzetben, vagy ennek megoldására határozhatták el országgyűlés tartását. Kérdéses egyébként, hogy a követek közül ki volt még március közepén is Budán.¹⁵⁷ A velencei mellett a török követről tudjuk, hogy még a fővárosban tartózkodott,¹⁵⁸ de ő nyilván hasonló módon élvezte az uralkodó vendégszeretetét, mint Bélai Barnabás. A császári követekről Cuspinianus feljegyzései alapján tudjuk, hogy február 16-án érkeztek meg Bécsbe,¹⁵⁹ így a *dieta* megnyitásakor már régen elhagyták Magyarországot.

155 Minderre lásd bővebben Fodor P.–Dávid G.: Békétárgyalások 195–196., 209–210.; Lakatos Bálint: A tatái országgyűlés és diplomáciai háttere (1508–1510). In: A diplomácia választóján. 500 éve volt Tatán országgyűlés. Szerk. László János. Tata, 2010. (Annales Tataienses VI.) 30–36. – Miksa császár és az oroszok szövetségére lásd Szabó Dezső: Küzdelmeink a nemzeti királyságért 1505–1526. Bp., 1917. 119.

156 Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 60.

157 Az 1510. júliusi tatái országgyűlés idején a királyi tanács ülésén a jelenlévő császári és francia, illetve velencei követek előadhatták megbízóik javaslatait. Lásd erre Pasqualigo velencei követ (Lakatos B.: Tatái országgyűlés 43–51.) és a másik küldöttség jelentéseit (Lakatos Bálint: Haag, Mrakes, Cuspinianus és Helianus. A német és francia követek tárgyalásai a magyar elittel az 1510-es tatái országgyűlés idején. Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei 17. [2011] 223–238.).

158 Ezzel kapcsolatban érdekes információt rejt Szapolyai vajda 1514. máj. 12-i, Szeben városához szóló levele. (Szapolyai-oklt. 344/389. sz.) – Vö. Fodor P.–Dávid G.: Békétárgyalások 216.

159 Tagebuch Cuspinian's 406.

(A kapcsolat azonban nem szakadt meg, mert Miksa április elején több levelet is intézett a magyar királyhoz. Ráadásul Ulászló király április 10-e előtt kelt levelével magához hívatta Cuspinianust, aki április 11-én indult el és 13-án érkezett meg Budára.¹⁶⁰ Érkezésének lehetséges okára alább még visszatérünk.) Nem sokkal egyébként a német követség távozása után, február 26-án indult el Prágából a cseh elit jó néhány képviselője Magyarországra. A küldöttség, amelynek tagjai többek között Vilém z Pernštejna, Kázmér tescheni, Károly és Bertalan münsterbergi hercegek, Albert Rendl alkamarás és Vilém Kostka voltak, március 9-én, illetve 11-én érkeztek Budára. Jövetelük pontos célja nem ismert, de annyit tudunk, hogy a kancellár március 18-án, az országgyűlés megnyitása előtti napon lemondott hivataláról. A küldöttség, Kázmér herceg,¹⁶¹ Albert Rendl alkamarás,¹⁶² illetve nyilván még mások kivételével, március 26-án hazaindult.¹⁶³

Az országgyűlést ugyan március 19-re hirdették meg, de mint láttuk, sem a főpapok, sem az országnagyok nem érkeztek meg időben. Bakóc Tamás március 23-án vonult be Budára, de rajta kívül is biztosan voltak még olyanok, akik pár napos késéssel jelentek meg (például Bornemissza János budai várnagy¹⁶⁴). Késésük ellenére természetesen az országgyűlést megnyitották és megkezdődtek a tárgyalások is. Az érsek és az általa hozott bulla megérkezésével mind a királyi tanácsban,¹⁶⁵ mind a Rákos-mezőn megjelentek komoly vitákat folytattak a háború vagy béke kérdéséről. Még ha nem is osztom a korábbi szakirodalom azon állítását, hogy a küszöbönálló törökkel kötendő békét Bakóc Tamás érkezése torpedózta volna meg,¹⁶⁶ hazatérése mindenképpen hatással volt az eseményekre. Pontosabban fogalmazva kilökhette a holtpontról az ügyben folyó tárgyalásokat. Az előbbieken leírtak, illetve a későbbi híradások alapján először arról vitázhattak, hogy kihirdessék-e a bullát, és amennyiben igen, akkor milyen módon történjék a keresztes háború meghirdetése. A budai várban és a Rákos-mezőn tanácskozó országnagyoknak és nemességnek záros határidőn belül el kellett döntenie, hogy mit fognak cselekedni. A kilátásaik – mából visszanezve – nem voltak eleve rosszak: habár a magyar követet, Bélai Barnabást a szultán mintegy túszként magánál tartotta, de az iráni sah ellen tervezett hadjárata miatt alapvetően békére törekedett a

160 Tagebuch Cuspinian's 406.

161 1514. máj. 3-án valószínűleg még Budán volt. (DL 22612.)

162 Mon. rust. 93–94., nr. 47.

163 MTA Kt., Ráth György könyvtára, n° 1501. – Jeroným z Hradešina naptári bejegyzése. (Köszönöm az adatot Péterfi Bencének.)

164 DF 246070.

165 Lásd erre a nádor és az országbíró 1514. ápr. 2-i oklevelét, amely szerint „a királyi felség a prelátus és a báró urakkal együtt jelenleg az ország temérdek ügyével” van elfoglalva (Hermann Zs.: Werbőczy és a parasztháború 122.) és Steck Boldizsár 1514. ápr. 11-i levelét: „Das es erst gestern darczw komen ist, das wir antwort gehabt habenn in der stet sachen, das kwnigliche maistat myt den herren erbelt habenn” (DL 47069.).

166 Vö. Fodor P.–Dávid G.: Békétárgyalások 213.

Magyar Királysággal.¹⁶⁷ Másrészt viszont, noha a szultán ezen szándékáról Budán nem feltétlenül tudtak, az esetleges háború melletti döntés sem számított kockázatos lépésnek. Mindezekén túl azzal Ulászló és tanácsadói is teljesen tisztában lehettek, hogy a török elleni háborúhoz egyedül Velencétől remélhet az ország kézzelfogható segítséget. Ám Velence ekkorra már megkötötte saját békéjét Szelimmal,¹⁶⁸ így egy 1514 tavaszán induló hadjáratban segítségére nem lehetett számítani. Mindezek a politikaformáló elitet abba az irányba lendíthették, hogy feladva az együttes békére vonatkozó elvüket, elfogadják Szelim ajánlatát.

A békekötés melletti érvekkel szemben viszont több olyan értesülés állt, amelyekről eddig nem volt szó, s amelyek véleményem szerint Bakóc megérkezése után komoly hatást gyakoroltak a döntéshozókra. Természetesen mindkettő a törökkel kapcsolatos: Szelim szultán ugyanis, hogy nyomást gyakoroljon Ulászló királyra, februárban erős, mintegy 10 ezer főből álló török sereget küldött Dalmáciába Knin várának elfoglalására. Ennek híre február végére jutott el Budára, s noha a török sereg végül felhagyott a vár ostromával és március elején hazavonult,¹⁶⁹ de erről a biztos tudósítás már csak az országgyűlés előtt érkezhett meg. Valamikor ez idő tájt, vagy ugyanez a hazafelé vonuló, vagy egy másik sereg óriási pusztítást okozva 7000 embert rabolt el és vitt magával.¹⁷⁰ Időközben azonban már megkezdődött a vita a keresztes hadjárat indításáról. E ponton érdemes visszatérnünk Istvánffy Miklós – némi fenntartással kezelendő – előadásához, aki munkájában mindkét fél álláspontját ismertette.

A bíboros-érsek Ulászló kérésére a királyi tanácsban felolvasta és elmagyarázta a bulla szövegét, majd annak kihirdetése mellett sorakoztatott fel érveket. Először is részletesen ismertette a Magyar Királyság helyzetét és kilátásait. Mondandójában pontosan ugyanazokra a Magyarország szempontjából negatív eseményekre mutatott rá, amelyet a fentebb idézett jelenkori történetírás is meghatározott: külföldi segítségre Magyarország nem számíthat, az ország anyagi helyzete nem teszi lehetővé az akkorinál nagyobb katonaság fenntartását. Ezzel szemben, mondta Bakóc, ott áll a bulla kihirdetésére várhatóan a kereszt jele alá sereglők sokasága, akik ugyan harckészségben elmaradnak a végvári vitézekről és zsoldosoktól, viszont kiállításuk nem kerül semmibe és az előbbiekkal együtt hatékony haderőt alkotnának.¹⁷¹ A „felsőtáblán” helyet foglalók nagy része egyetértett az érsekkel: maguk is úgy gondolták, hogy a kettő, azaz a hivatásos katonaság és a keresztesek képesek lehetnek valamilyen siker elérésére. Nagy kérdés persze, milyen haditervben

167 Fodor P.–Dávid G.: Béketárgyalások 214.

168 Fodor P.–Dávid G.: Béketárgyalások 209.

169 Szűcs J.: Ferences obszervancia 238.; Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 31.; Fodor P.–Dávid G.: Béketárgyalások 214.

170 Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 31. (Ladislav ze Šternberka cseh királyi főkancellár levele Lev Zdeněk prágai várnagyhoz írt levele, 1514. ápr. 13.: DF 289360.)

171 Istvánffy 126–127.

gondolkodtak és azt hogyan kívánták megvalósítani. Mielőtt erre rátérnénk, ismertetnünk kell az ellenoldal – talán – Telegdi István királyi tanácsos által tolmácsolt véleményét is. E ponton rögtön felmerül a kérdés: hol és kinek a nevében fejtette ki véleményét a volt kincstartó? Az utóbbi kérdésre nyomban felelhetünk is, mivel maga Istvánffy, illetve magyarra fordítója, Tállyai Pál írja, hogy a „község” nevében¹⁷² szólalt fel, azaz ezzel gyakorlatilag kijelölte azt a kört, amelyet Telegdi képviselt. Természetesen a kérdés nem intézhető el ilyen egyszerűen. Köztudott, hogy Telegdi István pályafutását erdélyi alvajdaként kezdte, majd valamikor a századfordulón bekerült a királyi udvarba: 1502-ben királyi tanácsosként többek között ő intézte Ulászló házasságkötését, a következő évben és 1506/1507-ben pedig Lengyelországban járt követségben.¹⁷³ Időközben rövid időre bejutott a bárók közé, mivel 1504 júliusában elnyerte a királyi kincstartóságot, amelyet 1506. április elejéig viselt.¹⁷⁴ Kincstartóságának következménye, illetve annak elvesztése jól látszik királyi tanácsi részvételein is: Kubinyi András kutatásai szerint mindössze az 1505. októberi, 1506. júniusi és 1507. májusi tanácsüléseken mutatható ki.¹⁷⁵ Ez azért fontos számunkra, mert a nagyobb tanácsban az egyházfők és a nagybirtokosok, köztük a méltóságviselők, míg a szűkebb, az operatív döntéseket hozó tanácsban csak a király által meghívottak jelenhettek meg.¹⁷⁶ Telegdi kiesése a bárók közül¹⁷⁷ magával hozta azt, hogy neve eltűnt a királyi tanács tagjai közül. Mindezzel tökéletesen egybevág, hogy 1511-ben a nemesség az egyik országos (rendi) kincstartónak Telegdi Istvánt választotta meg. Ez viszont nem jelentett mást, mint hogy a nemesség nevében Szentpéteri Lászlóval ketten felügyelték a végek védelmére kivetett rendkívüli adó beszédését és felhasználását.¹⁷⁸ Felsorolt adatainkból tehát egyértelműen az következik, hogy Te-

172 „Kevesen, kik a községet nagyobbra böcsülik vala, hogysémmint neki hízelkednének, mindeneket mélyebben és velősen meggondolni és vakmerőképpen semmin nem kellene végezni, tanácsul adják vala, ... Kik között Telegdi István, ... ilyenképpen szólott” (Istvánffy 127.). – A latin eredetiben a vonatkozó részlet a következőképpen hangzik: „Pauci, qui Rempubicam pluris faciebant, quam ut ei assentarentur, altius penitusque omnia consideranda” (Regni Hungarici Historia post obitum gloriosissimi Mathiae Corvini regis ... ab anno 1490. gestarum ... descripta a Nicolao Isthuanffy. Coloniae Agrippinae, 1724. 40. 1-2. hasáb.).

173 András W. Kovács: Remarks on the Careers of the Vice-voivodes of Transylvania in the Late Middle Ages (1458–1526) In: Transylvanian Review 21. (2012) Supplement 2. 128.; Főgel József: II. Ulászló udvartartása (1490–1516). Bp., 1913. 123.; Neumann T.: Korlátkövi 44.

174 1504. júl. 25. (DF 245950.) és 1506. ápr. 1. (DF 246402.) között mutatható ki.

175 Kubinyi András: Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idejében. Századok 122. (1988) 200–201., 208.

176 Kubinyi A.: Tárgyalási rend 4. – Erre jó példa a jelen esetben Bornemissza János, akit a király meghívott az országgyűlésre („ego ad hanc dietam regnicolam vocatus sum et ex mandato litteratorio serenissimi domini nostri regis comparere debebo” – DF 246070.).

177 Vö. Kubinyi A.: Köznemesi ülnökök 266.

178 Bónis, György: Ständischen Finanzwesen in Ungarn im frühen 16. Jahrhundert. In: Nouvelles études historique publiées à l’occasion du XIIe Congrès International des Sciences Historiques par la Commission Nationale des Historiens Hongrois I. Bp., 1965. 88.

legdi, királyi tanácsosi címe¹⁷⁹ ellenére nem mint a királyi tanács tagja, hanem mint a Rákos-mezőn ülésező nemesség – *communitas*, Istvánffynál: *res publica*, azaz (Tállyainál is) község¹⁸⁰ – képviselője, vagyis szószólója¹⁸¹ mondhatta el érveit a „felsőtáblán”, azaz a királyi tanácsban. De mit is mondott? (Természetesen a beszéd, amint azt már korábban megállapították, a humanista történetírás szabályai szerint megírt és az adott szereplő belső jellemzésére szolgáló szöveg; biztosan nem ebben a formában és nem ezzel a szöveggel hangzott el.¹⁸² Ám jó néhány olyan tény szerepel a Telegdi szájába adottak között, amelyeket ő vagy más, így, ebben a formában akár el is mondhatott.)

Telegdi István – Istvánffy által megszerkesztett – érvei szép logikai láncolatot alkotnak. Azzal kezdte, hogy feltette a kérdést, kik jönnének össze egy ilyen kereszties hadjáratra? Majd nyomban válaszolt is rá: egyrészt tisztességes, másrészt különféle bűnöket elkövető jobbágyok, ám két dolog közös mindkét csoportban. Egyrészt a keresztet felvettek hiányozni fognak a nyári munkákból, másrészt viszont harcértékük meglehetősen csekély. A nemesek szószólója azonban nemcsak ellenérveit sorolta fel, hanem – jóllehet jelezte, hogy elhallgatná a bulla létét – megoldási javaslatot is tett: hirdessék ki ugyan a bullát, de azt úgy tegye a bíboros, hogy azok kapjanak búcsút, akik pénzt ajánlanak fel, amelyet „a vitézlő népnek” fizetnének.¹⁸³ Mindebből egyértelmű, hogy Telegdi nem javasolt támadó hadjáratot, hanem a pénzt a végvári katonaság (el-elmaradozó) zsoldjára kívánta kifizetni. Érve alátámasztására azt hozta fel, hogy három évre békét kötöttek a törökkel, ráadásul az ellenség éppen Ázsiába tart. (Ez utóbbi teljesen utólagos konstrukció a „beszéd” szempontjából, mivel ekkor még aligha tudtak Budán Szelim elindulásáról.¹⁸⁴) Mindezek után indítványozta, hogy a végek védelmére ajánljanak fel pénzt, s azt fordítsák az ország azon részeinek megerősítésére.¹⁸⁵

A beszédek elhangzása után valószínűleg több napon át folyó vita alakult ki az ügyben. A szemben álló feleknek, amellet, hogy néhány kérdésben tisztán láttak, több olyan dolgot kellett mérlegelniük, amelyről az adott pillanatban semmilyen biztos tudomásuk nem volt. Azt biztosan tudhatták, hogy külföldi segítséget semmilyen formában nem kap az ország, mivel Európa hatalmai éppen egymás ellen folytattak háborút. Velence, akitől segílyt remélhettek volna Budán, akkor kötött békét Szelimmel, ráadásul éppen ellene

179 1514. ápr. 21. (DF 282621., fol. 209v.)

180 Az idézett helyeket lásd fentebb, illetve vö. a „község” jelentésével: Lexicon Latinitatis Medii Aevi Hungariae. Volumen II. „C” Ad edendum praeparavit Iván Boronkai. Bp., 1991. 224. (communitas szócikk: II-A-f. szakasz.).

181 Kubinyi A.: Tárgyalási rend 9.

182 Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 30. – A parasztháború forrásainak „megbízhatósági” minősítésére lásd Szűcs Jenő: Dózsa parasztháborújának ideológiája. Valóság 15. (1972) 11:13–16.

183 Istvánffy 128.

184 Vö. Fodor P.–Dávid G.: Békétárgyalások 214. (Szelim márc. 20-án indult Edirnéből Isztambul felé, ahová tíz nap múlva érkezett meg.)

185 Istvánffy 129.

irányult a legtöbb európai szövetség. Ezzel szemben arról mit sem tudhattak, hogy Szelim szultánnak melyek a rövid és hosszú távú céljai: a magyar követet lefogatta, a déli határszakaszokon fokozta a katonai nyomást, s noha Knin alól elvonultak seregei, de Ulászló udvarába folyamatosan a török készülődésének – mi már tudjuk: hamis – hírei érkeztek. Itt érdemes kitérnünk Ladislav ze Šternberka cseh királyi főkancellárnak 1514. április 13-án a cseh-országi Bechyně várából Lev Zdeněk z Rožmitalu prágai várnagyhoz (*burggraf*) írt levelére, amiben a főkancellár beszámolt arról, mit végzett Magyarországon.¹⁸⁶ Eszerint járt Budán, ahol megtudta, hogy a törökök már teljesen elpusztították az országot, s készen állnak egy újabb támadásra. Ugyanekkor a törökhöz küldött királyi követet – nyilván Bélai Barnabásról van szó – várják vissza, hogy megtudják, lesz-e béke vagy nem. Mindezért az sem biztos, hogy megindítják a hadjáratot a török ellen. Ráadásul a törökök egy újabb betörése hatalmas pusztítást vitt végbe, olyan helyeken is jártak, ahol egyébként eddig még nem, s elraboltak 7000 embert.¹⁸⁷ A következő részben a főkancellár arról írt, hogy Ulászló törölte a prágai országgyűlést, de erre jó oka volt. Az urak közül, például Rožmberk, nem akar Prágába jönni bizonyos „nyugtalanságok” miatt. (Sajnos ezt a prágai várnagy számára nyilvánvaló okot nem közölte velünk.) Majd levelének második, minket érdeklő részében ismét budai tartózkodásáról írt: nem tudott a királlyal beszélni, mivel nagyon beteg volt. Érkezésének negyedik napján dőlt ágyra Ulászló, aki nem tudta sem a kezét, sem a lábát mozgatni. Habár később, miután mindenki imádkozott érte, jobban lett, de nem lehetett vele semmiről tárgyalni, ezért aztán eljött.¹⁸⁸ (Más forrásból tudjuk, hogy Bakóc budai bevonulása idején a király betegen feküdt, így Lajos királyfi képviselte.¹⁸⁹) Ez viszont azt is jelenti, hogy a király az országgyűlésen hozott döntésekbe vajmi kevéssé szólhatott bele. A levélben található információk értelmezéséhez az utolsó mondat kulcsfontosságú. A levél keltének helye, Bechyně kb. 510 kilométerre fekszik Budától, így, ha a főkancellár hazafelé az átlagosnál nagyobb sebességgel haladt, azaz mintegy napi 50 km tett meg, akkor is legkésőbb április elején kellett elhagynia a fővárost. Tehát a főkancellár március végén – április legelején még nem tudott sem arról, hogy a törökkel lesz-e béke, sem arról, hogy kihirdetik-e a pápai bullát.

A knini vár ostroma, a török további betörései, illetve támadásai, avagy békekötési szándékának lebegtetése mellett a Budán kialakult helyzetet tovább tetézte a Bakóc Tamás által hozott pápai bulla, amelynek ki nem hirdetése nyilvánvalóan újabb,¹⁹⁰ még komolyabb tekintélyvesztést jelentett volna a

186 A levél valamiért kimaradt a parasztháború oklevéltárából, vö. Fodor P.–Dávid G.: Békétárgyalások 213. 103. jegyzet.

187 Barta Gábor eddig ismertette a levél szövegét. (Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 31.)

188 DF 289360. (A cseh nyelvű levél értelmezésében Antonín Kaloustól kaptam segítséget, amit ezúton is köszönök.)

189 Mon. rust. 59., nr. 18. – Vö. még Sanuto II. 248–249. (Idézi Fraknoi V.: Bakócz 145.)

190 Noha reális esélye Bakócznak aligha volt a pápai trón elnyerésére (Varga Szabolcs: A Szentszék küszöbén: Bakócz Tamás. Magyar Tudomány 174. [2013] 532.), mindazonáltal itthon erről

bíborosnak. Végső soron a legnagyobb ellentét a vitázó felek között, miután a két érvrendszert megszabadítottuk minden felesleges elemtől, két kérdésben feszült: egyrészt hogyan és milyen feltételek mellett hirdessék ki a pápai bullát, másrészt, ami ezzel szorosan összefüggött: támadó vagy védekező legyen a katonai szerepvállalás.

Abból, hogy április 9-én személyre szólóan – azaz az részesült búcsúban, aki személyesen jelentkezett a seregbe – történt meg keresztes háború meghirdetése, *látszólag* Bakóc és (ebben a kérdésben) pártján állók véleménye került ki győztesen a vitából. Mind a király, mind a „felsőtáblán” helyet foglaló országnagyok,¹⁹¹ illetve minden biztonnyal némi ellenállás után a Rákos-mezőn összegyűlt nemesség is elfogadta a bíboros-érsek és a mellette állók érveit. Ez azonban az Istvánffy Miklós tudósítása nyomán a vitáról az utókorban kialakult két nézet. Okleveles adataink ugyanis korántsem támasztják alá ezt az egyoldalú képet. A vitában, alább idézendő forrásaink tanúsága szerint inkább egyfajta – kétségkívül az érsek javára billenő – kompromisszum¹⁹² született. Mielőtt azonban az erre vonatkozó okleveleinket ismertetném, egy másik nem kevésbé fontos kérdésre kell válaszolnom: mikor született meg a döntés a bulla kihirdetéséről (egyáltalán időben behatárolható-e annak elfogadása), illetve milyen további intézkedéseket hoztak az országgyűlésen. Hiszen ne gondoljuk azt, hogy a bulla elfogadásával minden kérdés megoldódott. Az országgyűlés sem ért még véget ekkor – noha Istvánffy Miklós krónikája szerint a bulla kihirdetése előtti napon zárult le a vita a *királyi tanácsban* –, hanem folytatta ülésezését annak érdekében, hogy megteremtse a keresztes háború sikeres levezésének hátterét.

akkor nem tudtak, így azt, hogy a bíboros nem nyerte el a tiarát, Bakóc bukásaként értékeltek, lásd például a kortárs Ludovico Tubero leírását. (Ludovicus Tubero: Kortörténeti feljegyzések [Magyarország]. Közreadja Blazovich László, Sz. Galántai Erzsébet. Szeged, 1994. [Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 4.] 269.)

191 Lásd erre az érsek 1514. máj. 24-i oklevelét, amely szerint a bulla kihirdetésére „ex benigna ... domini Leonis pape decimi, necnon ... domini Wladislai Hungarie et Bohemie regis dominorumque prelatorum et baronum ceterorumque procerum huius regni Hungarie annuncencia” került sor (Mon. rust. 78., nr. 34.); valamint Istvánffy 129.; Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 60–61.; Szűcs J.: Ferences obszervancia 237.

192 Dózsa György kinevezése kapcsán Barta Gábor is felvetette a kompromisszum lehetőségét, mint ami az udvari párt (Bakóc, Beriszló), illetve a Szapolyai-párt között jött volna létre a sereg vezetésére. (Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 68.) E felvetésnek azonban több minden ellene szól: 1. már Barta Gábor is írta, hogy Dózsa csak a Pest alatt állomásozó keresztesek vezetésére kapott kinevezést (Uo. 69.); 2. Szapolyai János nem tartózkodott Budán (az adatokat már idéztem), bár megbízottai révén mindenről értesülhetett; végül 3. ilyen formában aligha beszélhetünk udvari és Szapolyai-pártról (Kubinyi András: A magyar állam belpolitikai helyzete Mohács előtt. In: Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából. Szerk. Rúzsás Lajos, Szakály Ferenc. Bp. 1986. 73–78.). – Lásd még Neumann Tibor tanulmányának megfontolandó érveit, amelyben felveti annak lehetőségét, hogy éppen az udvar kezdeményezése volt a keresztes bulla kieszközlése.

Ennek három feltétele volt: egy jó haditerv, katonák és sok pénz.¹⁹³ Először azonban lássuk, mikorra ért véget a vita!

Döntés a keresztes bulláról

Az előbb már feltettem azt a kérdést, hogy meghatározható-e az a nap, amikor megszületett a döntés a bulla kihirdetéséről. Közvetett adataink alapján úgy tűnik, igen. Erre vonatkozó forrásaink azonban csak közvetettek. Noha az egykorú és később alkotó történet- és emlékirók munkái adatgazdagok és – megfelelő kritikával¹⁹⁴ – jól használhatóak a parasztháború eseményeinek feltárására, ám talán éppen ezért a toborzás előtti időszakról igen kevés adatot őriztek meg. Amennyiben viszont írtak róla, mint például a többször idézett Istvánffy Miklós, akkor „elfelejtették” az eseményeket időponthoz kötni. Ugyanakkor leírásuk során ezekben a munkákban a relatív kronológia érvényesül, ezért amennyiben egy-egy eseményt időponthoz tudunk kötni, akkor e munkák segítségével rekonstruálhatjuk a valós történéseket.¹⁹⁵ Azt biztosan tudjuk, hogy a pápai bulla már említett kihirdetésére 1514. április 9-én, a budavári Szent György téren került sor. A bullát egy püspök, talán Simone de Begno modrusi püspök olvasta fel latinul, majd Dézsi Balázs, a magyarországi obszerváns ferencesek helytartója tolmácsolta magyarul.¹⁹⁶ A keresztes hadjárat ünnepélyes meghirdetésén minden bizonnyal az országgyűlés résztvevői közül is jó néhányan jelen lehettek. Értelemszerűen a bulla kihirdetése körül zajló vita ekkorra, azaz legkésőbb április 8-ára lezárult. Hasonló következtetésre juthatunk egyébként Istvánffy tudósítása alapján is, aki azt írta, hogy a mondott eseményre a döntés utáni „másodnapon” került sor.¹⁹⁷ Az országgyűlésen hozott határozatok viszont, amelyekről még részletesen lesz szó, nem igazolják a történetíró állítását. Sőt az általam feltárt adatok nemcsak hogy nem támogatják, hanem éppenséggel el-
lentmondanak a szakirodalom eddigi koncepciójának is. Az ezen adatokra épülő vizsgálatot kivételképpen érdemes időben visszafelé indítanunk. Április 10-én, a Bécsben időző Johann Cuspinianus levelet kapott Ulászló királytól, hogy keresse fel őt Budán. Miksa császár követe az utasításnak megfelelően másnap felkerekedett Bécsből, majd két nap múlva, 13-án megérkezett a magyar fővárosba. Az itt folytatott tárgyalásokról ugyan nem közölt semmit, de annyit még érdemesnek tartott lejegyezni, hogy 20-án a királlyal

193 Barta Gábor szerint a királyi tanácsban három dologról döntöttek: 1. keresztes had megindítása; 2. az ország hadseregének (?) megerősítése és 3. annak a déli határra irányítása. (Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború* 68.)

194 Vö. Szűcs J.: *Ferences obszervancia* 250–253.

195 Gyakorlatilag ezt a módszert használta Barta Gábor is (Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború* 71.).

196 Szűcs J.: *Ferences obszervancia* 213., a Bécsi Kódex vonatkozó szövegét lásd uo. az 1. jegyzetben.; Barta A.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború* 61.

197 Istvánffy 129.

együtt felkeresték az érseket (budai házában), és hogy követségéből végül április 25-én tért haza Bécsbe.¹⁹⁸ Az időben visszafelé haladva figyelmünket Antonio Surian velencei követ április 7-i jelentése vonja magára: ebből arról értesülünk, hogy Bakóc bíboros Dalmácia területére is szeretne keresztesekeket küldeni.¹⁹⁹ Végül az utolsó, de egyben a legkorábbi adatunk, amelyből kiindulhatunk, Simon modrusi püspök április 3-i oklevele,²⁰⁰ amelyben a püspök Bakóc Tamás érsek kérésére – közjegyzői – oklevélben átírta X. Leó pápa 1513. szeptember 3-i kiadványát. Az egyházfő által előző év őszén kiadott bullájával felhatalmazta legátusát arra, hogy teljes bűnbocsánatot adjon mindazon nemes és nem nemes embereknek, akik személyesen vagy megbízottjuk által felveszik a keresztet és beállnak a seregbe, illetve pénzzel támogatják a kereszties hadjáratot.²⁰¹ Mi következik mindebből? Úgy hiszem, felesleges hosszan bizonygatni azt, hogy ha Bakóc Tamás április 3-án átírta X. Leó pápa 1513. július 15-i kereszties hadjáratot hirdető bullájának végrehajtási utasításaként is értelmezhető szeptember 3-i pápai bulláját, akkor az annak kihirdetése körüli viták véget értek. Ugyanezt támasztja alá a cseh főkancellár április 13-i levele, aki még nem tudott semmilyen döntésről, illetve a többi most idézett adat is: a velencei követ április 7-i jelentéséből világos, hogy a döntés megszületett, és Surian tájékoztatása szerint annak már csak gyakorlati kivitelezéséről folyik vita (azaz, hogy hová küldjenek keresztieseket). Végül a harmadik, Cuspinianus naplójában fennmaradt adatunkból ugyanerre következtethetünk: a királyi követ legkésőbb április 8-án indulhatott Budáról Bécsbe. A király minden bizonnyal azért hívta Miksa császár követét magához, hogy beszámolhasson neki a kereszties hadjárat meghirdetéséről és egyúttal tájékoztassa az annak sikeres végrehajtására tett intézkedésekről.

A haditero

A kereszties bulla kihirdetése körül zajló vitában hozott döntést, illetve annak elfogadását csak akkor tudjuk megérteni, ha feltételezzük, hogy azzal együtt kidolgozták a török elleni háború haditervét. Ennek megléte egyúttal indokolná azt is, hogy miért vált elfogadhatóvá a bulla kihirdetése az azt ellenző tábor részére is. Annak idején már Barta Gábor is feltételezte, hogy a királyi tanácsban döntés született a haditervről: szerinte Beriszló Péter bán Szlavónia felől (erre utal a király május 24-i levele), Szapolyai János Erdélyből (erre utal, hogy májusban betört „Bolgárföldre”), míg Bátori István temesi ispán a királyi familiárisok osztagával megerősítve középen, az Alsó részek felől (erre

198 Tagebuch Cuspinian's 406.

199 Mon. rust. 63., nr. 20. – A követ jelentését más összefüggésben idézi Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 71.

200 Mon. rust. 60–63., nr. 19.

201 Mon. rust. 35–54., nr. 6.

utal, hogy a királytól „vezéri zászlót” kapott) indít támadást.²⁰² Ennek célja pedig „a rendes katonaság és a keresztes had közösen végrehajtandó hadművelete lett volna az al-dunai határszakaszon.”²⁰³ Ismert adataink Barta Gábor hipotézisét erősítik meg, noha azt néhány helyen tovább pontosíthatjuk, illetve helyesbíthetjük. (Az egyik legfontosabb, hogy a három határvédelmet ellátó parancsnok közül a vizsgált időszakban Szapolyai János egyáltalán nem jött Budára, Beriszló Péter csak a döntés után érkezett meg, míg Bátori István a döntés idején nagy valószínűséggel nem volt jelen.)

Beriszló Péter bán, amint arról fentebb már bőven esett szó, április második felében érkezett vissza szolgálati helyéről, s rövid budai tartózkodás (április 21.) után Veszprémbe (május 4.) ment „erőt gyűjteni”. Innen nemsokára megindult dél felé – május 20-a körül már Siklóson, Perényi Imre nádornál időzött²⁰⁴ –, hogy csatlakozzon Szlavóniában hagyott csapataihoz.²⁰⁵ A közép-ső határszakasz (azaz az Alsó részek) parancsnoka, Bátori István temesi ispán, ha egyáltalán feljött Budára,²⁰⁶ akkor Beriszlóhoz hasonlóan szintén már csak az országgyűlés bezárása után futhatott be. A közvetlen veszély elmúltával, mint láttuk, rövid időre ő is megjelent Budán, de hamarosan visszavert szolgálati helyére, Temesvárra (május 23-án már Apátfalvánál csatázott a Dózsa vezette keresztes sereggel²⁰⁷). Végül a harmadik határszakasz parancsnokáról, Szapolyai Jánosról kell szót ejtenünk. Az erdélyi vajda 1514 első felében folyamatosan tartományában tartózkodott: az év elején Kolozsváron, majd februárban Székelyvásárhelyen, márciusban Görgényben és áprilistól Szászsebesen, illetve vidékén időzött,²⁰⁸ minden bizonnyal a feltételezett ha-

202 Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború* 68. – A Bátori a „vezéri zászlót” azonban nem ekkor, hanem temesi ispáni kinevezések kapta („phan den guldenen, den ym konichlich maiestat zu der hauptmannschafft der vntern tail diß landts hoth gebenn” – Mon. rust. 94., nr. 48.). Vö. Pálffy Géza: Rendkívüli források a horvát nemzeti szimbólumok történetéhez. Horvátország zászlajának legkorábbi ábrázolásai a 16–17. századból. In: *Archivarium historicorumque magistra. Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára*. Szerk. Kádár Zsófia, Lakatos Bálint, Zarnóczki Áron. Bp., 2013. (A Magyar Levéltárosok Egyesülete Kiadványai 13.) 413.; illetve C. Tóth Norbert: Bátori (III.) István politikai pályafutásának kezdete (1503–1511). In: *Az ecsedi Báthoriak a XV–XVII. században*. Szerk. Szabó Sarolta–C. Tóth Norbert. Nyírbátor, 2012. (Báthori István Múzeum Kiadványai 34.) 134. (Az adatot akkor még nem ismertem.)

203 Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború* 73–74.

204 Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború* 310. (Mon. rust. 209., nr. 179.)

205 A csapatok által elkövetett kihágásokra lásd a király 1514. ápr. 24-i parancslevelét (Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború* 68.; Mon. rust. 64., nr. 21.). – A parasztháborúról szóló monográfiában a szerzők azt írták (Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború* 123.), hogy Beriszló Péter jún. 22-én Varasdón tartózkodott, de az idézett oklevelet (DL 49541.) a szlavón ítélmester a vicebán pecsétje alatt adta ki, azaz biztosak lehetünk benne, hogy Beriszló bán nem volt jelen. (Vö. *Pálosfalvi Tamás*: Grebeni Hermanfi László alnádor. Egy tekintélyes szlavón köznemesi politikus pályaképe [Második közlemény] *Századok* 142. [2008] 282–290.)

206 Bátori máj. 3-án, mint láttuk Budán volt, de korábról, az év első négy hónapjából nincsen adatunk hollétére.

207 Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború* 83–84.

208 A vonatkozó forrásokat lásd fentebb!

ditervnek megfelelően. Kérdés azonban, hogy mikor volt a már sokszor említett hadjárata? Annak idején Barta Gábor azt írta, hogy „az erdélyi csapatok ... Szapolyai vajda vezetésével májusban 'Bolgárföld'-re, a Moravától keletre eső török területre törtek.”²⁰⁹ A kérdéssel foglalkozó másik munkában viszont ezt pontosítva azt írták a szerzők, hogy „május elején Szapolyai János erdélyi vajda, a keresztes haditerv részeként, betört 'Bolgárországba', nagy riadalmat keltve a törökök soraiban. A Gallipolin át hazatérő lengyel követ május végén-június elején azt hallotta, hogy a törökök a köznép általános mozgósítását rendelték el. Szapolyai azonban a keresztesek lázadása miatt június elején kénytelen volt visszafordulni.”²¹⁰ Az eddig megtudottak alapján Szapolyai hadjárata május elején kezdődött és a következő hónap elejéig tartott.

Az előbbieket részletes idézésére azért volt szükség, mivel a keresztes bulla kihirdetésének elfogadása után elhatározott haditerv feltételezett léte szempontjából perdöntő fontosságúak. Amennyiben ugyanis elfogadjuk a fenti szerzők állítását a hadjárat május eleji elindulásáról, akkor nehezen lenne magyarázható az, hogy 1. a három irányú, együttes támadás ellenére Beriszló még Veszprémben, Batori pedig Temesváron (esetleg Budán) tartózkodik; továbbá 2. Telegdi Istvánt április 21-én indították útnak Moldva uralkodójához a hadjáratok „hátának” biztosítására.²¹¹ Mindez ráadásul ellentmondana azoknak az eseteknek, amikor hasonló módon tervezték meg a betöréseket.²¹²

209 Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború* 68. (innen az idézet), 133. és 184.

210 Fodor P.–Dávid G.: *Békétárgyalások* 217.

211 Ulászló király 1514. ápr. 21-i parancslevele a szászokhoz, hogy a moldvai vajdához küldött Telegdi István királyi tanácsos költségeire adjanak 400 forintot, amit leírhatnak a hét szász szék adójából, illetve a vajda ajándéka részére négy aranyozott kupát 300 forint értékben. (DF 282621., fol. 209v.); lásd még a háttérre Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború* 80.; Szűcs J.: *Ferences obszervancia* 237. 69. jegyzet. Az általa idézett máj. 15-i, Beszterce városához szóló oklevél (Urkunden-Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen 1203–1570. I. Band. Von Albert Berger, aus dem Nachlass herausgegeben von Ernst Wagner. Köln, Wien, 1986. 162/583. sz.) nem található meg az Országos Levéltár adatbázisában, de abban az előbbivel szemben a 400 forint mellett hat, 400 forint értékű aranyozott kupáról esik szó. – Az általunk ismertetett, illetve a Barta Gábor által a kutatásba bevont többi adattal (Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború* 189–190.) nem leszünk okosabbak Telegdi követségével kapcsolatban. Ráadásul a vonatkozó monográfiában oklevelek alapján leírtakkal szemben azokban nem pontosan azokat találjuk: Várdai Ferenc 1514. jún. 9-i, Gyalu várából a szebeniekhez írott leveléből nem következik, hogy Telegdi is ott lett volna („scripseramus ad dominum Stephanum de Thelegd secundum, quod in litteris vestris a nobis optatis; quid respondit, potestis intelligere ex litteris suis hiis reclusis.” Mon. rust. 106., nr. 64.). A másik forrás Losonci Bánfi János 1514. júl. 3-i végrendelete, amelynek tanúi valóban Telegdi István és somlyói Batori Szaniszlófi István voltak, ám a végrendelkező nem tartotta fontosnak feljegyezni annak helyét (DF 277741.), így a Barta Gábor által írt keltezési hely, Gyulafehérvár és a Telegdivel történt események ehhez kötését ez az adat semmiképpen sem indokolja. Az viszont – egyelőre – biztosnak látszik, hogy Telegdi István a kolozsvári csatában esett el (Lásd Kluch János: *Adalék az 1514-iki pórlázadáshoz és az 1526-iki mohácsi vészhez. Történelmi Tár* 28. [1905] 276.).

212 C. Tóth N.: *Egy legenda nyomában* 450–451.; C. Tóth Norbert: *Szapolyai János erdélyi vajda 1522. évi havasalföldi hadjáratai. Havasalföld korlátozott függetlenségének biztosítása. Hadtörténelmi Közlemények* 125. (2012) 1001–1003.

A törökellenes hadjárat időpontjának meghatározásához azonban a fentebbiek által idézett forrásokon túl is rendelkezünk oklevelekkel. Szapolyai János ugyanis május 12-én még Szászsebesen tartózkodott, s innen szólította fel Szeben város tanácsát, hogy a király által elengedett török követet – aki még február közepén érkezett Szelim békeajánlatával – három-négy napig tartsák vissza. Kérését természetesen ne árulják el neki.²¹³ Nagy kérdés, hogy mi volt a célja ezzel Szapolyainak, miért nem ő tartóztatta fel a török követet, hiszen Szeben felé haladtában szükségszerűen át kellett haladnia Szászsebesen is. Az egyetlen észszerű magyarázat az lehet, hogy Szapolyai találkozott a követtel május 12-én, aki, még ha a vajda titokban is készült a hadjáratra, észrevehetett bizonyos csapatmozgásokat, ezért kérte meg a várost, hogy a betörés kezdetéig tartsák vissza. A török követ hazaengedésével kapcsolatban a legfontosabb kérdésre, hogy tudniillik milyen üzenetet vitt Szelim szultánhoz, alább még kitérünk. Bármiképpen is történt végül, az biztos, hogy a vajda május 12-e után indította meg hadait a mintegy két hétre tervezett rablóhadjáratra és három héttel később, június 3-án már Karánsebesről írt a brassói tanácsnak: Bulgáriából visszatérőben érte a királyságot fenyegető felfordulás híre, ezért június 18-ra, Medgyesre tartománygyűlést hívott össze.²¹⁴ Június 7-én Turóci Miklós erdélyi alvajda Déván kelt leveléből további kiegészítő információkhoz juthatunk: a vajda jelenleg a (Hunyad megyei) Vaskapu (nevű) úton jár és reméli, holnap megérkezik ide.²¹⁵ Adataink alapján egyértelmű, hogy Szapolyai május közepén indította meg a seregét Havasalföld nyugati határa mentén Bulgária felé. A hadjárat kezdetét sem korábbi, mivel 12-én még Szászsebesen volt, sem későbbi időpontra nem lehet helyezni. Ez utóbbinak roppant egyszerű oka van: Szapolyai – levele szerint – már elindult vissza, amikor megérkeztek hozzá a rossz hírek. Mindebből adódik, hogy a tényleges harci tevékenység – a hasonló hadjáratok hosszúságának²¹⁶ megfelelően – nem tartott tovább két hétnél. Mindez összhangban van egyrészt azzal, hogy a délre tartó Dózsa vezette seregben május 18. körül következett be „robbanás” és a Maros-menti csaták híre legkorábban május végére érkezhettek meg Szapolyai Jánoshoz. Másrészt pedig egybevág a már idézett, hazafelé igyekvő lengyel követ jelentésével, amely szerint Szapolyai betörésének híre május–június fordulóján, Gallipoli táján jutott el hozzá.²¹⁷

213 Szapolyai-oklt. 344/389. sz.

214 Szapolyai-oklt. 345/390. sz. – Barta Gábor véleménye szerint „elgondolkoztató” a vajda jún. 3-i levele, amelyben – szerinte – egyetlen „utalást sem ejt a parasztháborúról” (*Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 133.*), mint láttuk, ennek éppen az ellenkezője igaz. (Rádásul a mondott munka 184. oldalán maga is azt írja, hogy a vajda tudott „parasztháború kitéréséről.”)

215 Mon. rust. 103., nr. 60. – Az alvajda nem tévedett, Szapolyai jún. 9-én már Déváról intézte ügyeit. (Szapolyai-oklt. 345/391. sz.)

216 C. Tóth N.: Szapolyai 1522. évi hadjáratai 996., 1001.

217 Szapolyai János hadjárataira és annak körülményeire lásd a jelen kötetben Neumann Tibor tanulmányát!

A haditervvel kapcsolatban befejezésül még egy dologról kell szólnunk: mi lett volna a szerepe a kereszteseknek, illetve koncentrálva a főseregre, mi volt a feladata a legnagyobb létszámú hadnak? Barta Gábor (vagy Fekete Nagy Antal) a parasztháborúról szóló monográfiában még úgy vélte a korábbiakkal, elsősorban Márki Sándor munkájával összhangban, hogy a Pest alatt táborozó, illetve azt délre levezető sereg parancsnoka kezdettől fogva Dózsa György volt. Mint írta azonban, Dózsa „egyáltalában nem kapott oly széles hatáskört, mint azt általában hiszik. Egészen bizonyos, hogy a rendes katonaság, a királyi csapatok, illetve a bandériumok nem voltak alája rendelve”, továbbá „Székely Dózsa György tehát a készülő hadjárat egyik vezetője a sok közül, s közvetlen hatásköre valószínűleg csak a pesti keresztes táborra terjedt ki.”²¹⁸ Majd – némileg meglepő módon – így folytatta: „Ez azonban nem jelenti azt, hogy a kinevezés jelentőségét alábecsüljük. A pesti tábor, éppen helyénél fogva, a legfontosabb az országban, ... az egész Alföld önkénteseinek gyűjtőhelye. E sereg vezérére mindenképpen fontos szerep várt a készülő vállalkozásban, s elméletileg egy szintre került a többi hadoszlop úri parancsnokaival.”²¹⁹ A fenti idézetek önmagukban is ellentmondásosak, de ha még mindehhez hozzátesszük azokat az érveket, amelyeket ugyanő a feltételezett haditervről mondott, akkor teljesen világos, hogy a kettő nem egyeztethető össze. Mindezt a szerző is érzékelte, s habár más okok – a „ceglédi kiáltvány” kiadási időpontjának módosulása, Dózsa személyének ismeretlensége a májusi eseményekben – alapján maga is ugyanerre a következtetésre jutott.²²⁰ A monográfia megjelenése után tehát Barta Gábor újra átgondolva a Székely Dózsa Györgyre, illetve a pesti táborban gyülekező keresztesekre vonatkozó forrásokat, három pontban fogalmazta meg észrevételeit: 1. Dózsának a pesti fősereg élére történt kinevezését semmi sem bizonyítja. 2. E sereg vezéréként ugyanekkor viszont egy bizonyos Menyhért (*Melchior Bannser/Banckwr*) nevű személyt említenek. Végül 3. Dózsa kiemelkedése a mezőtúri eseményhez (adószedő megölése), míg a sereg vezetésének átvétele a Békésen történt királyi parancsmegtagadáshoz köthető.²²¹ – Ráadásul, és ezt minden kétely nélkül hozzátehetjük, példátlan lett volna a Magyar Királyság gyakorlatában, ha a három, király által kinevezett „határparancsnok” fölé kineveznek egy „mezei” katonát.

Bárki is volt azonban a Pest alatti tábor parancsnoka, a korábban leírtakból, illetve a feltételezett haditerv lényegéből egyenesen következett az – az egyébként Barta Gábor által is leírt jelenség²²² –, hogy Menyhértnak (avagy, a

218 Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború* 69.

219 Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború* 69–70.

220 Barta G.: Georgius Zekel 63.

221 Barta G.: Georgius Zekel 70., 87.

222 Vö. Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború* 73., de azzal a különbséggel, hogy ő az úti célt a szörényi bánsg területére lokalizálta (Uo. 82.), aminek nem sok értelme lett volna annak fényében, hogy Szapolyai saját, jún. 3-i levele szerint a felkelés kirobbanásakor már hazafelé készülődött.

korábbi elmélet szerint Dózsa Györgynek) egyetlenegy feladata volt: épségben, nagyobb kilengések nélkül minél hamarabb levezetni a Pest alatt összegyűlt kereszteseket Batori István temesi ispánhoz az Alsó részekre. Így azok Barta Gábor által kikövetkeztetett május 9/10-i indulása Pestről, továbbá az általuk követett útvonal, amely az ismert állomásokat tekintve egyenesen Temesvárra vezet, még könnyebben magyarázhatóvá válik. Ha mindezt elfogadjuk, akkor az is érthető lesz, hogy miért bízták rá egy zsoldosparancsnokra (avagy egy végvári vitézre) a „tömeg”²²³ vezetését: a kereszteseket minden bizonnyal a végvár vonal időleges megerősítésére kívánták felhasználni, mivel a „reguláris” katonák Szapolyai János vezetésével ekkor már „Bulgáriában” harcoltak.

A különböző források alapján egyértelmű, hogy a keresztes seregekbe (kis) nemesek is jelentkeztek, illetve a háború csatáiban az ő részvételük is – mondhatni tömegesen – kimutatható.²²⁴ Kérdés ugyanakkor, hogy a nemesség csak a reménybeli búcsú miatt indult el kezdetben a török, majd a helyzet megváltozásával a parasztok, vagy éppen az urak ellen, esetleg más külső tényező hatására döntött így? Az eddigi szakirodalom ezt nem vizsgálta, gyakorlatilag evidensnek tekintette részvételüket²²⁵ a harcokban. Éppen ezért felelnünk kell arra, hogy milyen szerepet szántak a keresztes háborúban a nemességnek. Ehhez viszont vissza kell kanyarodnunk a március 19-re meghirdetett országgyűléshez. Noha konkrét információink nincsenek róla, de biztosak lehetünk abban, hogy a pápai bulla kihirdetésének eldöntése után a „felső-” és az „alsótáblán” megjelentek hozzáláttak a megindítandó háború háttérét biztosító intézkedések megvitatásához. Az országgyűlés határozatairól a király által külön, privilégiummal megerősített dekrétum nem maradt fenn, de az április és május folyamán kiadott királyi oklevelek átnézése nem várt eredménnyel járt: néhány királyi oklevélben az abban szereplő intézkedés megokolására a márciusi országgyűlés (egyik) határozatára hivatkoztak. Ezek közül kettő éppen a nemesség részvételének kérdését világítja meg számunkra.

Ulászló király 1514. április 21-i, a dalmát–horvát–szlavón bánhoz, helyetteséhez és az ítélőmesterhez szóló oklevele szerint a most meghirdetett török elleni hadjárat és az ellenük folyó háború idejére határozata értelmében perszünetet rendeltek el (*durante presenti contra Thurcos expeditione et hoc tempore belli vigore decreti differendi et prorogandi duximus*), ezért meghagyja a címzeteknek, hogy az előttük, a szlavón bán bírói székén folyó minden pert halasz-

223 A Pest alól induló sereg nagyságára lásd a másik tanulmányomat a kötetben! Innen egyébként már csak egy lépés annak megokolása, hogy miért voltak a seregben hajdúk. Ugyanakkor a jelenlétük okairól Szabó István által írtakkal (*Szabó István: A hajdúk 1514-ben. Századok* 84. [1950] 178., 196.) nem értek egyet.

224 Lásd erre az eddig idézett szakirodalmakat, továbbá Barta Gábor összesítését (*Barta Gábor: Az 1514. évi parasztháború résztvevői. Békési Élet* 10. [1975] 197–198.), valamint a parasztháború oklevéltárában kiadott okleveleket és a törvény 34–35. cikkelyeit (*Mon. rust.* 264., nr. 202.).

225 Lásd például a haditerv kapcsán leírtakat.

szanak el addig, amíg a mondott háború véget nem ér (*prescriptas universas et quaslibet causas ... coram vobis motas vel movendas hoc tempore, ut prefertur, belli et presenti expeditone contra Thurcos durante*).²²⁶ A másikat három nappal később bocsátották ki és szintén a bánhoz szól. Ebben a király Beriszló Péter tudomására hozza, hogy a mostani országgyűlésen a következőt határozták el (*per nos ac universos dominos et regnicolas huius regni nostri est ordinatum*): az ország haderejének egy részét az ország határainak megvédésére küldték, amint arról már az ezen az országgyűlésen megjelent szlavóniai nemesek követeinek előadásából (*prout autem ex declaratione nuntiorum universitatis regnicolarum dicti regni nostri Sclavonie in proxime preterita dieta apud nos constitutorum*) megbizonyosodhatott; az ő szolgálati helyére vonuló sereg azonban nincsen tekintettel senkire és semmire, a lakosokat zaklatja és fosztogatja. Ezért megparancsolja a bánnak, hogy tegyen intézkedéseket ennek beszüntetésére, továbbá gondoskodjon a sereg megfelelő ellátásáról.²²⁷

A két királyi oklevél tartalma egymást erősíti: perszűnetet szinte kivétel nélkül akkor rendeltek el, ha általános nemesi felkelést hirdettek vagy – mint jelen esetben a második oklevélből tudjuk – a nemesség egy részét szólították harcba. Az idézett határozatok alapján teljes biztonsággal állíthatjuk, hogy a mindenki, de elsősorban a parasztság részére meghirdetett *védekező* keresztes hadjáratra az ország haderejének (értsd: nemesi csapatok) egy részét is mozgósították. A keresztes és a nemesi csapatoknak pedig együttesen kellett (volna) délre vonulniuk az országhatárok biztosítására, illetve védelmére.²²⁸ A mondott határozatok egyúttal arra – a soha fel nem tett – kérdésre is választ adnak, hogyan állhattak fel olyan gyorsan a nemesi csapatok az északkeleti országrészen.²²⁹

A hadjárat anyagi hátterének megteremtése

Noha a kereszt jelét magukra vevőknek nem kellett fizetést és zsoldot adni,²³⁰ mivel a bulla szerint a bűnbocsánat elnyerése fejében saját költségen kellett katonáskodniuk, de ennek ellenére a hadjárat több okból is pénzbe került: egyrészt a hadtáp biztosítása, vagy legalábbis a fegyverek, élelmiszer és más egyébek szállítása nem volt ingyenes.²³¹ Másrészt a kereszteseken kívül, a ve-

226 DF 276763. – Az oklevél szövegét lásd a Függelék I. sz. alatt.

227 DL 104273. – Az oklevelet, amelynek szövegét lásd a Függelék II. sz. alatt, mint határozatot idézte Barta Gábor, de nem kapcsolta ezt össze azzal (*Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 68.*), hogy annak meghozatalára az országgyűlésen került sor.

228 Annak idején már Barta Gábor is erre a következtetésre jutott Beriszló Péter és Szapolyai János csapatainak mozgása alapján: *Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 73.*

229 *Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 124. skk.* (Lásd a nógrádi, honti, pesti és hevesi nemesek jún. 16-i levelét, amely szerint már két hónapja állnak fegyverben – Mon. rust. 113. nr. 73.)

230 Vö. Surian jelentésével: „a keresztes had a Magyar Királyságban nem kerül sok pénzbe” (*Sanuto II. 250–251.; Mon. rust. 72., nr. 29.*).

231 *Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 32.*

lük párhuzamosan mozgósított nemesi csapatokat a szokásoknak megfelelően nem lehetett zsold nélkül a határokra küldeni. Mivel a királyi kincstár üres volt,²³² így adót kellett kivetni, amelyet viszont az országgyűléssel kellett megszavaztatni. A keresztes bulla kihirdetése és a haditerv elfogadása után – azokból következően is – az országgyűlés résztvevői beleegyeztek az (újabb)²³³ adó kivetésébe. Antonio Surian velencei követ május 13-i Budáról küldött jelentése szerint „Magyarországon minden öt háztartásra egy forint adót vetettek ki”.²³⁴ A parasztokra kivetett rendkívüli adó azonban nem egyik napról a másikra folyt be, a hadjáratot azonban addig is finanszírozni kellett. Az uralkodó ilyenkor három dolgot tehetett: kölcsönöket vett fel, előre elkérhette a városok adóját, illetve „elvárhatta”, hogy a parancsnokok megelőlegezzék a zsoldot.

Jó egy hónappal korábban, január 7-én szólította fel Ulászló Kassa városát, hogy azonnal fizessenek az ottani harmincadjövedelem terhére 2000 forintot megbízottjának.²³⁵ Az összeg, amint az a király március 15-i leveléből kiderül, meglehetősen gyorsan megérkezett Budára.²³⁶ Ezzel szemben február 24-én Beszterce városához ment parancs, hogy az az évi, Márton-napkor esedékes adójukat a levél kézhezvétele után mihamarabb juttassák el a királynak, illetve az általa kijelölt embernek.²³⁷

Joggal merülhet fel az a kérdés, hogy a márciusi országgyűlésen megszavazott adó mekkora részét tudták beszedni. Noha erre konkrét információink gyakorlatilag nincsenek, de feltételezhetően a nagyobbik része a parasztháború májusi kitörése ellenére is biztosan befolyt a kincstárba. (Így például tudjuk, hogy Eperjes és Bártfa az 1515. évi György- és Mihály-napi adót – mivel az 1514. évit még 1513 végén kivetették rájuk – május közepén elküldte a kincstárnak.²³⁸) Valamennyi idő még a felkelés által leginkább érintett vidékeken is rendelkezésre állt: az adó kivetésétől (április eleje) a parasztháború kitöréséig (május közepe/vége) eltelt több mint egy hónap alatt végre lehetett hajtani a feladatot. Ezt jól mutatják a keresztes háború fordulópontjaként számon tartott (nagy)túri események. Székely György ma már nehezen megállapítható okból a mezővárosban talált királyi adószedőt megölte és elvette tőle a nála lévő ötszáz márka (azaz 2000 forint) készpénzt, illetve más forrás szerint 3000 dukátot.²³⁹ A mondott összeg, amennyiben a királyi adószedő a tavaszi országgyűlésen megajánlott egyforintos adó környékbeli megyékre,

232 Lásd például az uralkodó 1513. dec. 24-i szászokhoz (DF 245736.) vagy 1514. jan. 7-i Kassa városához (DF 270940.) küldött levelét.

233 Lásd erre Neumann Tibor tanulmányát a jelen kötetben.

234 Sanuto II. 250–251.; Mon. rust. 72., nr. 29. – Idézi Szűcs J.: Ferences obszervancia 237. 68. jegyzet. A vonatkozó helyen nem egészen ez áll, minderre lásd a Függelék III. szám alatt leírtakat.

235 DF 270940.

236 DF 269289.

237 DF 247571.

238 Lásd a Függelék IV. szám alatt leírtakat.

239 Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 75., ahol az ötszáz helyett öt márka áll!

azaz Külső-Szolnok és Békés megyékre eső részét vitte éppen, akkor kétségkívül megfelel a valóságnak. 1522-ben az előbbi megyében 1132 és fél forintot, míg az utóbbiban 1260 forintot szedtek be a 75 dénáros adó fejében.²⁴⁰ Természetesen a parasztháború helyszínein, ha a harcok kitöréséig nem sikerült beszedni az adót, utána már még kevésbé volt rá lehetőség. Ellenben az ország többi részén, ahol nem voltak erőszakos események, semmi sem akadályozta meg, hogy behajtsák azt.

Summa summarum, 1514. május elejére minden feltétel adott volt a török szultán támadásával szembeni sikeres védekező háború megvívásához: 1. megtörtént a keresztes bulla kihirdetése, 2. megszavazták az adót és folyamatban volt beszédese, 3. elkészült a haditerv: elindult a nemesi csapatok (részleges) mozgósítása és az ország déli határainak megerősítése. Egy valami azonban, ami mindezen intézkedéseket kiváltotta, május közepére eltűnt: a török szultán nem Magyarország, hanem Kis-Ázsia felé fordult csapataival, s ennek révén elhárult a déli határok megtámadásának veszélye és ezzel együtt szükségtelessé vált mind a keresztesek, mind a nemesség csapatainak mozgósítása. Az utolsó fejezetben ennek okaival és következményeivel foglalkozom.

Utószó

A hadigépezet május elejére beindult: a határparancsnokok készültek a védekezésre (Beriszló Péter és Bátori István), illetve betörésre (Szapolyai János), folyt az adó behajtása, a keresztes főereg elindult dél felé és a nemesi csapatok is gyülekezőben voltak. Ekkorra azonban nem várt fordulat állott be mind az országon belül, mind az országon kívül, a Török Birodalomban. Az utóbbi ugyan szerencsésnek lett volna mondható, de aztán később éppen ez erősítette fel az elsőket. Miről is van szó? Egyrészt a bulla kihirdetése után, noha kezdetben kevesen vették fel a keresztet, április végétől ugrásszerűen megnövekedett a toborzóhelyeken megjelenő résztvevők száma. A Pest alatt, illetve a vidéki táborokban gyülekező seregekben természetes módon kialakultak kisebb-nagyobb kilengések. Másrészről viszont a március vége óta Isztambul mellett táborozó Szelim szultán seregeivel egyetemben április 20-án megkezdte az átkelést Kis-Ázsiába és megindította a perzsa sah elleni hadjáratát.²⁴¹ A szultán távozásának, és ezzel együtt a közvetlen török támadás elhárultának híre legkorábban május elejére érkezhett meg Budára. A két információ a király környezetében lévőket felemás döntésre sarkalta: a kényszerű

240 Politikatörténeti források Bátori István első helytartóságához (1522–1523). Közzéteszi C. Tóth Norbert. Bp., 2010. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 50.) 241. (IV. sz.)

241 Fodor P.–Dávid G.: Békétárgyalások 214–215., vö. még Betinus de Comitibus 1514. jún. 15-i Budán kelt levelében leírtakkal (Mon. rust. 115/64–66. sorok, nr. 72.).

vendégszeretetüket élvező török követ által hozott békeajánlatot elfogadták és három évre békét kötöttek,²⁴² majd ennek hírével (vagy a szultáni levél megerősített példányával) a követet visszaküldték a szultánhoz. (A követ, mint láttuk, május 12-én már Szászsebes környékén járt.²⁴³) Ugyanekkor, vagy pár nappal később, május 9/10-én a Pest alatt összegyűlt keresztések nagy részét is útnak indították dél felé. A béke megkötése a Szapolyai János vezette (rabló-)hadjárat megindítására nem volt hatással, mivel az a török követ visszatartása nyomán legkorábban június végén léphetett életbe. A török követnek ugyanis előbb ki kellett szabadulnia a „szíves vendéglátásból”, majd utol kellett érnie a szultánt, akinek aztán ki kellett hirdetnie, illetve értesítenie a békekötésről a határ mentén szolgálatot teljesítőket, azaz mire a békekötés híre mindenhová eljutott, bőven június végét írhattak. (A török egyébként hasonlóképpen nyomatékositotta békekötési vagy fegyverszüneti szándékait a déli végeken.) Budán valószínűleg úgy gondolkodhattak, hogy mire a török határra visszaérkezik a szultán parancsa a békekötésről, addigra Szapolyai hadjárata is véget ér. A török követ hazaküldése után tehát a kormányzat, illetve Bakóc Tamás érsek más, valós okokra hivatkozva május 15-én leállította a további toborzást, majd 24-én betiltotta magát a hadjáratot.²⁴⁴ Ekkor kerülhetett sor a törökkel megkötött hároméves béke kihirdetésére is.²⁴⁵ A számításait azonban keresztülhúzták az időközben az Alföldön történt események. A keresztes hadjárat leállításának és a törökkel kötött béke kihirdetésének a híre minden bizonnyal együtt érkezett meg az immáron Dózsa vezette lázongó főserceghez, de hatása és a parancssal küldött további utasítások nem az általuk várt, hanem az általunk is megismert eredményre vezettek.

242 Vö. Diarii di Marcantonio Michiel. In: Commissiones et relationes Venetae. Collegit et digessit Simeon Ljubić. Tomus I, annorum 1433–1527. Zagrabiae, 1876. 139.; *Borsa Gedeon*: Korabeli tudósítások Nürnbergben az 1514. évi magyarországi parasztháborúról. Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyvei 1991–1993. Bp., 1997. 338. (F jelű szöveg, Bécs, 1514. jún. 10.); 343. (Bartholinus: Odeporicon, Bécs, 1515.). – Lásd még erre a jelen kötetben Lakatos Bálint tanulmányát.

243 Szapolyai-oklt. 344/389. sz.

244 Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 76–79.

245 Fodor P.–Dávid G.: Béketárgyalások 216.

Függelék

Az 1514. évi (első) március–áprilisi országgyűlés határozatai

(A Függelék a következőképpen épül fel: először **vastagított betűvel** magyarul áll az országgyűlési határozat rekonstruált szövege, utána következik az azt fenntartó oklevél magyar nyelvű regesztája, majd az apparátus és a vonatkozó oklevél teljes szövege, amelyben *dőlt betűkkel* szedtem azokat a részeket, amelyek a mára elveszett határozatra utalnak, végül pedig, ha szükséges, a határozattal kapcsolatos megjegyzések.)

I. Határozat arról, hogy az országlakosok egymás ellen folytatott pereit a török elleni hadjárat miatt az ellenük folyó háború idejére el kell halasztani.

1514. április 21. Buda. II. Ulászló király levele Beriszló Péter veszprémi püspök és királyi kincstartó, dalmát–horvát–szlavón bánhoz, továbbá helyetteseihez és ítélmesteréhez, valamint Szlavónia nemességéhez. Elpanaszolta neki Gyurkovici Csavlovics Pál zenggi alkapitány, hogy Garazdinci Garázda Mihály elleni perében, mivel szolgálati helyén kell tartózkodnia, nem tud megjelenni. Mivel azonban határozatuk szerint a mostani török elleni hadjárat és háború idejére valamennyi pert elhalasztották, ezért megparancsolja nekik, hogy tegyenek ők is így Pál pereivel.

Papíron, a szöveg alatt titkospecsét darabjaival. Hrvatski Državni Arhiv Obitelj Drasković: Archivum minus 12-1. (DF 276763.) – A szöveg alatt jobbról: *Relatio magistri Francisci prepositi Transilvanensis, secretarii regie maiestatis.*

Wladislaus Dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. fidelibus nostris, reverendo in Christo patri domino Petro Beryzlo, episcopo ecclesie Wesprimiensis, thesaurario nostro ac regnorum nostrorum Dalmacie, Croacie et Sclavonie bano eiusdemque vicebanis ac magistro prothonotario, necnon universitati nobilium dicti regni nostri Sclavonie salutem et gratiam! Expositum est maiestati nostre in persona fidelis nostri egregii Pauli Chawlowyth de Gywrkowcz, vicecapitanei nostri Segniensis, quod licet causa, que superioribus diebus inter ipsum exponentem ab una ac nobilem Michaellem Garazda de Garazdynycz partibus ab alia ratione certorum negotiorum coram vobis mota fuerat, per viam appellationis ad congregationem inter vos primitus celebran-

dam dilata extiterit, ex quo tamen ipse exponens in officiolatu suo Segniensi in servitiis nostris et regni nostri pronunc occupatur necessarioque per hec tempora occupari debebit, cause sue huiusmodi superintendere et invigilare nequiret. Ob hoc nos tam hanc ipsam, quam alias universas et quaslibet causas eiusdem exponentis tam per ipsos contra alios, quam per alios quospiam contra ipsum coram vobis motas vel movendas *durante presenti contra Thurcos expeditione et hoc tempore belli vigore decreti differendas et prorogandas duximus*, immo differrimus et prorogamus presentium per vigorem. Quocirca fidelitati vestre harum serie firmiter mandamus, quatenus prescriptas universas et quaslibet causas eiusdem exponentis tam, ut *prefertur*, per ipsum contra alios, quam per alios quospiam [cont]ra ipsum coram vobis motas vel movendas *hoc tempore, ut prefertur, belli et presenti expeditone contra Thurcos durante*, observata in talibus etiam consuetudine vestra prorogare ac pro dilatis et prorogandis habere et reputare modis omnibus debeatis et teneamini secus non facturi, presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Bude, feria sexta proxima post festum resurrectionis Domini, anno eiusdem millesimo quingentesimo decimo quarto.

II. Határozat arról, hogy az országos haderő egy részét mozgósítani kell.

1514. április 24. Buda. II. Ulászló király levele Beriszló Péter veszprémi püspök és királyi kincstartó, dalmát–horvát–szlavón bánhoz. Amint arról már a mostani országgyűlésen megjelent szlavóniai nemesek követeinek előadásából megbizonyosodhatott, ő, az országnagyok és az országlakosok úgy határoztak, hogy az ország haderejének egy részét az ország határainak megvédésére küldik; az ő szolgálati helyére vonuló sereg azonban nincsen tekintettel senkire és semmire, a lakosokat zaklatja és fosztogatja. Ezért megparancsolja a bánnak, hogy tegyen intézkedéseket a kilengések megszüntetésére, továbbá gondoskodjon a sereg megfelelő ellátásáról.

Papíron, a szöveg alatt a titkospecsét darabjaival. DL 104273. (Batthyány levéltár, Jelzet nélküli oklevelek.) – A szöveg élén jobbról: *Commissio propria domini regis*. – Kiadása: Mon. rust. 64., nr. 21.

Wladislaus Dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. fideli nostro reverendo in Christo patri domino Petro Beryzlo, episcopo ecclesie Wesprimiensis, thesaurario nostro ac regnorum nostrorum Dalmacie, Croacie et Sclavonie bano etc. salutem et gratiam. Notum est vobis, qualiter *per nos ac universos dominos et regnicolas huius regni nostri est ordinatum, ut certa pars gentium huius ipsius regni rursus ad confinia tutanda et defensionem regni proficiscantur, prout autem ex declaratione nunciorum universitatis regnicolarum dicti regni nostri Sclavonie in proxime preterita dieta apud nos constitutorum intelligimus*, gentes ipse ad partes illas proficiscentes sine ullo cuiuspiam respectu etiam in domibus et curiis nobi-

lium descensum facere consuevissent, ubi diutius etiam immorarentur cum maxima iactura ipsorum nobilium, victualia insuper ubique sine condigno pretio et solutione limitata auferrent, et quod eisdem regnicolis gravius est, rapinas quoque non solum in ipsis victualibus, sed in rebus quoque domesticis tam nobilium, quam colonorum suorum facerent, per que iidem regnicole et eorum coloni non parvam paterentur oppressionem. Nolentes igitur eosdem per ipsas gentes ultra modum gravari, mandamus fidelitati vestre harum serie firmissime, ut ipsas gentes penes vos deputatas ad loca, que vobis commodiora videbuntur, distribuere et in eisdem locis condescendi facere committereque eisdem debeatis, ne quippiam victualium sine limitata solutione et condigno pretio auferre, neve ulla rapinas presertim in rebus domesticis sive nobilium sive pauperum colonorum facere audeant, sed sine dampno et incommodo ipsorum in ipsis locis maneant, aliud non facturi. Datum Bude, in festo Beati Georgii martiris, anno Domini millesimo quingentesimo decimo quarto.

III. Határozat arról, hogy a török elleni háborúra adót vetnek ki: minden öt jobbágyháztartásnak egy forintot kell fizetnie.

1514. június 3.: Antonio Surian velencei követ május 13-án Budáról küldött jelentése szerint a császár Bécsben van (volt); és ott, Magyarországon minden öt háztartás után egy forint adót vetettek ki; és ezek a pénzek az itáliai vállalkozásra/hadjáratra szolgálnak; és a magyar király kész a vállalkozásra. Továbbá a keresztes had a Magyar Királyságban nem kerül sok pénzbe.

Kiadása: Sanuto II. 250-251., Mon. rust. 72., nr. 29., magyarázat nélkül javítva a szöveget. – Idézi Szűcs J.: Ferences obszervancia 237. 68. jegyzet.

Adi 3. zugno. Di Hongaria di ser Antonio Surian dotor orator nostro date a Buda di 13. mazo; come l’Imperador era stato a Viena; *et che li in Hongaria era sta posta una imposition di ducati 5 per fuogo* (sic), e questi danari li vol per limpresa de Italia, et come si dieno abochar con li Re di Hongaria. Item la cruciata messa nel Regno di Hongaria non si traseva molti danari.

Megjegyzés. A velencei követjelentésében több homályban maradó részlet mellett az adó kivetési módjának lejegyzésébe vagy másolásába is hiba csúszott. A kiadott szöveg szerint ugyanis háztartásonként kellett volna 5 dukátot, azaz a korabeli árfolyamnak megfelelően kb. ugyanennyi forintot fizetni, ami természetesen hihetetlen mértékű adóterhelést jelentett volna. A legkönnyebben úgy állítható vissza az eredeti szöveg valószínű értelme, ha két szót felcserélünk és így a „ducati 5 per fuogo” helyett „ducati per 5 fuogo” szerepel. Mindez azt jelenti, hogy háztartásonként 20 dénáros adót vetettek ki. Kérdés ugyanakkor, hogy a kivetett 20 dénáros adó a szokásos kamarahaszna

összeget jelenti, vagy azon felül kellett még, gyakorlatilag rendkívüli hadiadóként a háztartásoknak az összeget leróniuk. Ulászló király uralkodása első hat évében kilencszer vetett ki adót, amelynek összege egyetlen kivétellel (1490) minden esetben 1 forint volt háztartásonként.²⁴⁶ Uralkodása későbbi szakaszában is 50 dénár és 1 forint között mozgott az adó nagysága.²⁴⁷ Az így fizetendő összeg azonban két részből tevődött össze: egyrészt a szokásos kamarahaszna, amely régóta háztartásonként 20 dénárba rúgott, másrészt pedig a rendkívüli vagy hadiadó, illetve segély, amely az adó fennmaradó részét jelentette.²⁴⁸ Mindezek alapján viszont elképzelhetőnek tartom, hogy a szóban forgó 20 dénáros adó a szokásos adón felül – amely magában foglalta a kamarahasznat és a hadiadót is – kivetett rendkívüli adó összege lehetett.

*

Az alábbi királyi rendelet, jóllehet az országgyűlés ideje alatt keletkezett, de annak meghozatalában témájából adódóan – minthogy a királyi városok adója ügyében egyedül az uralkodó az illetékes – csak a király, illetve a tanács vehetett részt.

IV. Királyi rendelet arról, hogy a szabad királyi városok fizessék meg azonnal az 1515. évi György- és Mihály-napi rendes adójukat (*taxa ordinaria*).

1514. április 2. Buda. II. Ulászló király levele Bártfa városához. Korábban, amikor az ország sürgető és felettébb nehéz dolgainak tárgyalására összegyűltek, úgy döntöttek, hogy a György- és Mihály-napkor fizetendő ez évi rendes adójukat már akkor beszedi tőlük és egyúttal vállalta, hogy semmilyen más rendkívüli, avagy hadiadó megfizetésére nem kötelezi őket, hacsak valami súlyos ok erre nem kényszeríti.²⁴⁹ Mivel ez a helyzet bekövetkezett, ezért meghagyja nekik, hogy az 1515. évi György- és Mihály-napi rendes adójukat, 300 forintot fizessenek ki az általa megbízott kereskedőnek, egyúttal ismét megígéri, hogy 1516-ig nem vet ki rájuk semmilyen adót.

Papíron, papírfelzetes zárópecséttel. Štátny archív v Poprade Pobočka Bardejov. Bártfa város levéltára: Középkori gyűjtemény 4409. (DF 217320.) – A szöveg élén jobbról: *Commissio propria domini regis*.

246 Neumann Tibor: Királyi hatalom és országgyűlés a Jagelló-kor elején. In: Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig. Szerk. Dobszay Tamás, Forgó András, Ifj. Bertényi Iván, Pálffy Géza, Rácz György, Szijártó M. István. Bp., 2013. [2014.] 52.

247 Tokay Lajos: Magyarország kormányszata a Jagelló-korban. Békés, 1932. 145–147.

248 Vö. Thallóczy Lajos: A Kamara Haszna (lucrum camerae) története kapcsolatban a magyar adó- és pénzügy fejlődésével. Bp., 1879. 109–110.; Kubinyi A.: Belpolitikai helyzet 63–64.

249 Vö. Ulászló király 1513. dec. 15-i oklevele. (DF 217298.)

Prudentibus et circumspectis iudici et iuratis civibus ac toti communitati civitatis nostre Barthffensis, fidelibus nobis dilectis.

Wladislaus Dei gratia rex

Hungarie et Bohemie etc.

Prudentes et circumspecti fideles nobis dilecti! Quum hiis superioribus diebus, quibus urgentissimis et admodum arduis rebus et necessitatibus nostris et totius regni nostri protunc occurrentibus coacti fuissetis – non expectato termino solutionis taxe vestre ordinarie festivitatum Beatorum Georgii martiris et Michaelis archangelis proxime venturorum, que²⁵⁰ nobis de vestri medio provenire debet – a vobis expetere, tunc licet cupientes et libertati et perinde commodo vestro consulere, vos mediantibus certis litteris nostris taliter assecuravimus, quod infra easdem festivitates futuras vos nec ad solutionem alicuius taxe extraordinarie, sed nec etiam cuiusvis subsidii cogeremus, quod etiam vobis observare nunc quoque parati certe essemus, nisi tanta et tam grandia negotia et necessitates nostre privatam salutem totius huius regni nostri et omnium vestrum concernentes se impresentiarum emersissent, ut velimus nolimusque cogimur necessario rursum ad vos recurrere atque in sortem future etiam sequentis taxe vestre ordinarie, que simili modo nobis pro sequentibus futuris festivitatibus eorundem Sancti Georgii martiris et Michaelis archangeli, anni videlicet Domini millesimi quingentesimi decimi quinti de vestri medio provenire debet, a vobis trecentos florenos petere et exigere. Quare fidelitates vestras requirimus et eisdem harum serie sub pena etiam gravissime indignationis nostre strictissime *committimus et mandamus, ut illico visis presentibus prescriptam summam trecentorum florenorum in sortem et ad rationem, ut premisimus, dicte taxe vestre ordinarie, quam nobis antiquo et optimo iure debetis, sine ulla excusatione et quavis difficultate dare et ad manus huius hominis nostri, presentium scilicet ostensoris integre consignare vel autem vos illi mercatori, quemcunque idem homo noster vobis duxerit nominandum presentandumque, in ea summa florenorum obligare illumque litteris vestris superinde assecurare in omnem eventum debeatis et presentes tandem pro vestra superinde reservetis expeditione. Assecuramus autem et certificamus nos quoque fidelitates vestras per presentes vobis in verbo etiam nostro regio promittentes, quod a vobis rursum incipientes ab eodem sequenti festo futuro Beati Georgii martiris usque aliud festum eiusdem Sancti Georgii, anni videlicet Domini millesimo quingentesimi decimi sexti, infra unius videlicet integri anni revolutionem nullam penitus solutionem nullamque taxam seu subsidium a vobis petemus petique vel exigi faciemus sive sponte, sive invite quovis pacto, sed vobis promissionem hanc nostram firmiter observabimus et per thesaurarios etiam nostros observari faciemus. Secus igitur pena sub premissa facere nulla ratione audeatis! Datum Bude, in dominica Iudica, anno Domini millesimo quingentesimo quartodecimo.*

250 Az eredetiben: *quos*.

Megjegyzés. A királyi rendelet előzménye egy, hozzátétőlegesen fél évvel korábban, még 1513 őszén kibocsátott – szövegében ránk nem maradt – uralkodói parancs, amelyben Ulászló király meghagyta a szabad királyi városoknak, hogy az 1514. évi teljes rendes adójukat fizessék meg. Bártfa és Eperjes városa a rendeletnek megfelelően 1513. december 15-én lefizette az 1514. évi György- és Mihály-napkor a királynak járó rendes évi adóját, aminek fejében az uralkodó vállalta, hogy 1515. György-napjáig nem vet ki rájuk semmilyen adót: sem rendest, sem rendkívülit, sem cenzust vagy subsidiumot.²⁵¹ – A fentebbi, 1514. április 2-án kiadott parancsra ugyanaznap a nyugtát is kiállították Bártfa²⁵² és Eperjes városa számára,²⁵³ noha a fizetésre nem ekkor került sor. Erre abból következtethetünk, hogy 1514. május 17-én és 18-án mindkét város újabb nyugtát állíttatott ki a királlyal,²⁵⁴ illetve az új alkincstartóval, Pemfflinger Márkkal.²⁵⁵

Mindebből számunkra két dolog következik. Az egyik, hogy az országgyűlés ideje alatt némelyik szabad királyi város képviselője is Budán tartózkodott, még ha ők nem is ezért érkeztek oda. (A megjelenésüknek két oka lehetett: ilyenkor egy helyen tudtak sok „fontos” emberrel tárgyalni, illetve ha az országgyűlést György-napkor tartották, akkor a városok képviselői az ugyanekkorra összehívott, a tárnokmester által a szabad királyi városok részére tartott bírósági ülésszakon²⁵⁶ vettek részt.) A másik pedig, hogy az országgyűlés idején rájuk kivetett adót már májusban befizették.

251 Bártfa: DF 217298.; Eperjes: DF 229449. (Regesztája: Eperjes szabad királyi város levéltára. [Archivum liberae regiaeque civitatis Eperjes.] 1245–1526. Írta és összeáll. *Iványi Béla*. Szeged, 1931. [Acta litterarum ac scientiarum reg. universitatis Hungariae Francisco-Josephinae. Sectio: Juridica-politica. Tom II-II/a.] [a továbbiakban: Eperjes város lt.] 414/1093. sz.), mindkét nyugta Beriszló Péter veszprémi püspök, bán és királyi kincstartó relációjára kelt.

252 DF 217321., „Commissio propria domini regis”, ápr. 3-án pedig Várdai Pál alkincstartó is nyugtatta őket: DF 217322., „manu propria” kelt.

253 DF 229454. (Eperjes város lt. 415/1098. sz.), az oklevél Várdai Pál prépost, alkincstartó relációjára kelt.

254 DF 217338. (Bártfa példánya) és DF 229459. (Eperjes város lt. 417/1103. sz., Eperjes példánya), mindkettő Pemfflinger Márk alkincstartó relációjára kelt.

255 DF 217339. (Bártfa példánya) és DF 229460. (Eperjes város lt. 417/1104. sz., Eperjes példánya), mindkettő „manu propria” kelt.

256 *Hajnik Imre*: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és Vegyes-házi királyok alatt. Bp., 1899. 94.

SUMMARY

NORBERT C. TÓTH: THE DIET OF MARCH, 1514. POLITICAL EVENTS
IN HUNGARY UNTIL THE BREAKOUT OF THE PEASANTS' WAR

The essay deals with the events of the months before the peasants' war led by Dózsa broke out in the spring of 1514. It consists of five parts. The first presents the points of the relevant literature about the promulgation of the Papal Bull taken from Rome by Tamás Bakóc, Archbishop of Esztergom, authorising a crusade. According to these, there were long debates in the Royal Council about the Bull at the end of March in 1514, during which Bakóc's viewpoint gained majority and the Bull was promulgated on 9th of April and Dózsa was appointed the leader of the crusaders' army on 24th. The following chapters greatly modify this picture on the basis of the newly explored sources and on the new interpretation of the previous ones. The second chapter proves that the King called for a diet in the fields of Rákos in order to discuss the Bull, and that this assembly was closed after 5th of April but before 9th of April. The third chapter contains the compiled list of the prelates, dignitaries, barons and noblemen present in the diet and taking part on the decision making process. The fourth chapter deals with the topics of the discussions: the participants of the diet accepted the proclamation of the Bull and the start of the mobilization after long debates and issued this decision on 9th of April in Buda. After the decision they discussed the military plans, and according to the research, the military leadership decided a three-way break-in to disencumber the southern border, following the tactics used by the Turks. The commanders of the border defence – the Ban of Croatia-Dalmatia-Slavonia, the Captain of the Lower parts and the Voivod of Transylvania – had to make manoeuvres on their own territories. The voluntary crusaders could have got roles in these, as they were to be directed to the territories of the Lower parts, so that they could help in the defence in the absence of the regular armies. The third important task resulted from the first two tasks was to create and provide the background logistics for the manoeuvres. To this end, the nobility was partly mobilized and taxes were levied (the texts of these decrees together with other decrees of the same time are published in the Appendix of the essay). Regarding the events in March and April, and the decisions of the dignitaries in Buda in 1514 based on the facts available for them at that time, it can be stated that the decisions of the diet concerning the possibility of a successful break-in against the Turks seemed to have a realistic aim, even viewed from the present perspectives.

